

„és már nincs hova kiűzni bennünket”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTHETENKÉNT KOLOZSVÁRON
IV. ÉVFOLYAM 1994. 16. (172.) SZÁM

ára 200 lej

Kónig Róbert grafikája

SZILÁGYI JÚLIA

Élethelyzetek — halálhelyzetek

Hervay Gizella költészetében

Ha az "elnémulásból született szavak" felől kezdjük felgöngyölni, mint bűnügyet a nyomozók, Hervay Gizella élet- és halálhelyzeteit, máris a zavar kelles közepén vagyunk: a kutató nem tudja eldönteni, hogy az életmű vagy a magánélet helyzeteit elemzi; némiképpen visszaélve a nyelv türelmével, akár halálalmúnek is nevezhetné Hervay Gizella költészetét, s erre nemcsak a szóstatistikai gyakoriság jogosítaná fel; ráadásul képtelen munkáját mint munkát végezni: nem, ez nem munka, hanem indiszkrét és kíméletlen részvétel egy másik ember legintimebb világában, beavatkozás-

nak túl szemlélődő, segítségnek meg éppenséggel hatástalan. De akkor micsoda? Leskelődés? Tanúszkodás? És honnan a bűntudat?

Ugyanonnak, ahol ingerültséggel váltakozott, amikor a kutató még nem volt utókor, de már tanú volt, kortársa és barátja a költőnek, aki posztumusz kötetében, mint egy túl későn kézbesített levélben üzeni nekünk, amit ő akkor már tudott, mert megtapasztalta:

*Átlépünk egymáson
és nem örülünk bele.*

Hát már megint tapintatlanul és kíméletlenül és kényelmetle-

>>>>> folytatás a 13. oldalon

LEVÉL EGY LEVÉLRŐL

Levelt kaptam Svájcából, ahol az Evangelische Akademie für Ungarn in Europa, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem hivatalosan bejegyzett intézmény. Itt és innen kisugározva érte el immár negyedszázados eredményeit a magyarságtudat és európai öntudat, a kultúra és a hagyomány, a testvériség és a tolerancia eszméinek ápolásában. Ez a magyarság és bátran hozzátehető: a kontinentális eszmélet egyik valóban működő kis intézménye. Évente mindig máshol megrendezett találkozói, "akadémiai napjai" a lépésről lépésre haladás s a koncentrikus építkezés mintáját adták szabad és nemszabad világbeli szövetségeseinek, amikor más tájakon legfennebb utóvédharcra, székértáborosdira, máshol a közönybefulladásra telt csupán. A Svájcban élő Szöllösy Pál, az alapítók egyike, aki tavaly óta megválasztott elnöke, soros vezetője éppen ennek a világegyetemben kószáló magyar univerzitásnak, az idén májusban Lendván tartott üléséről, melyen félszázánál több erdélyi is résztvehetett, a következőket írja: "Különös örömmel töltött el, hogy felkért előadónk, igehirdetőnk szinte kivétel nélkül hűek maradtak hozzánk és hívó szavunkra Magyarországról, Romániából, Szlovéniából, Nyugat-Európából, sőt az USA-ból összesen kétszázánál többen vettek részt a találkozón. Úgy éreztük, az előadások, bibliamagyarázatok, a kulturális program magas színvonalra, toleráns szellemisége meg-

nyugtatólag hatott a jelenlévők közül azokra is, akiknek kedélyét felborzolták a választások, a napi politika buktatói. Ha tavalyi konferenciánk színhelyével, Szováttával kapcsolatban joggal hivatkozhatunk a *genius loci*-ra, úgy az idén Lendva szelleme — nevezetesen a Szlovén Köztársaságnak a kisebbségek iránti türelmi politikája — jelentősen hozzájárult annak a szellemi műhelynek kialakításához, amelyet Szabadegyetemünk alapítása óta célul tűzött ki. Amelyben népünk, a kereszténység s az egész emberiség sorskérdéseit különböző szemszögből vizsgáljuk. Ahol nyugodtan meghallgatjuk egymást, hajlandók vagyunk egymástól tanulni, akkor is, ha felfogásunk, nézeteink különbözőek. Ahol a párt-, vallás-, és nézetkülönbségeken felülemelkedve próbálunk jószándékkal közös utat keresni és tán példát is mutatni. Példát a keresztény értékeknek nem jelszavas hirdetésére, de gyakorlati megélésére, amire népünknek s a világnak oly égető szüksége lenne"... A levél önmagáért beszél. Semmi sem jellemző egészében egy korra, egy népre; egy harcmodorra, egy hatásformára nem lehet leszűkíteni a megoldások árnyalatait. De ez az alakulata, a maga példamutásával már-már mégis nem csupán önmagáért — merjük hinni mindannyiunkért beszél. Beszél bele a századvég, az ezredforduló újra biblikusan bábeli hangzavarába.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

- Cs. Szabó László és Szabó Zoltán emlékezete
- Misztótfalusi Kis Miklós monográfia
- Szócs István: Csapongó dramaturgia
- Cseke Péter az erdélyi népfőiskolákról
- Egyed Emese: Mesék
- Lászlóffy Aladár: A gepidák cipőí
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

16

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A MAGYAR MŰVELTSÉG

A régészet óriási forradalmon ment át az utolsó időkben. Világok nyíltak ki előtte ott, ahol csak tartományokat sejtett. Ez a forradalom évszázadokkal kitolta a görög és latin múltat, az európai műveltség változatlan alapját, de mélyen behatolt a pusztai népek kultúrájába is. A magyar nép pusztai nomád volt valamikor, a délorosz síkság lakója. A régészeti forradalom tehát az ő múltjában is fölfedezte azt a nomád műveltséget, amelynek éppen olyan független, magas értékrendje van, mint a görög-római kultúrkörnek. A múlt században még kizárólag ez a műveltség volt a mérték, sőt ennek is csak az a pompázó késői virága, amelyet Winckelmann magasztalt és Goethe Rómában megcsodált. Ma már nemcsak a görög-római műveltségről tudunk sokkal többet, mint az első nagy ásatások idején, hanem tudomást szereztünk egy olyan kultúraceréről is, amelyben a sztyeppei és a mediterrán népek, az öntöző és pásztor kultúrák egyenrangú adó és befogadó félként szerepeltek. A történészek ezeréves magyar múltja kitágult a régészek és folkloristák, az ásatások és népdalgyűjtések 2000 éves magyar múltjává. Művelődésünk kezdetét ötven év előtt rendszerint az első keresztény bazilikáktól, ma az alföldi és délorosz sírleletektől s a magyar falvakban felkutatott népdaloktól, népmeséktől számítjuk. E műveltség az uralvidéki és kaukázusi népek közös műve volt: a régi magyar versekben büszkén emlegetett "Szkítiá"-ból hoztuk

magunkkal. Felmorzolt, elnyelt és kihalt nomád népek letéteményesei vagyunk a mai hazában. Óriási pusztulásból, a népvándorlás tömegtemetőjéből menekültünk meg, arra kiszemelve, hogy birodalomalapító nomád népek egyetlen emléke maradjunk Európa közepén. Csak egy kicsit kell tünődni azon, hogy mért éppen mi és mért nem mások a rokon népek, a testvér "szkíták" közül, hogy megértjük a magyar fatalizmust.

Az ország szíve: az Alföld csodálatosan hasonlít a magyarság korábbi hazáihoz. Ezt a sima és védhetetlen síkságot, ezt a kényes, puha testrészt azonban kőkemény burok fedi. A Kárpátok. Olyan örök határ ez, mint az Alpok a déli latin és az északi germán műveltség közt. Azzal a különbséggel, hogy még tengeren sem lehet megkerülni. A magyarság e páncél mögé húzódva él ezer esztendő óta. Minden cselekedetét ösztönszerűen ehhez a végleges határhoz igazította, sohasem kelt át rajta könnyű szívvel, vagyis sohasem volt szívvel-lélekkel imperialista, de viszont abba se tudott belenyugodni, hogy a páncél csonka legyen. Ilyenkor addig vergődött, erőlködött, küszködött és forgolódott, amíg a puha részek fölé visszazodott a letört darab. Volt ebben a magatartásban valami, ami a teknősbékák lassú bölcsességéhez és évmilliósi életöszönéhez hasonlít. A Kárpátok örökre megszabták a magyar nép magatartását és rászoktatták, hogy a változó népsors fölött "örök határok"-ban gondolkozzék. Jellemző például,

hogy amikor legjobban megfogyott a nép, a haza fogalma nem zsugorodott a megcsappant lélekszám után; ezt a hazát változatlanul a Kárpátok koszorúzták. Mert a magyar nemzet sose tekintette a hazáját népi területnek, népi életternek, hanem egy gondviselészerűen kijelölt országnak, amely a közepén ősi nomád otthonára emlékezteti, kemény külső héjával megvédi az újabb népvándorlásoktól s egész alakjában, sértetlen állapotában meghatóan emlékezteti egy szépen megkelt kenyérre, a magyar bőség szimbólumára.

A magyarságnak a honfoglaláskor olyan nomád államszervezete volt, amelyet a latinok Attila birodalmában s a középkori utazók a Távolkeleten megfigyeltek. Ebből a nomád államszervezetből nőtt ki törvényszerűen az a lovasság és haditechnika is, amely a Dunamedencében élő népszórványokat gyorsan legyőzte s egy évszázadon át — (a kereszténység felvételéig) — hadtörténetileg is páratlan kalandokra vállalkozott a Pireneusokig és Otrantóig.

Az akkori magyarság Hannibál és Napóleon útjait járta anélkül, hogy hadirendje felbomlott vagy kitűnő pusztai lóállománya elpusztult volna. Büszkéik lehetünk azokra az ősökre, akiket az alföldi sírokban találunk aranyos és ezüstös felszereléseik közé temetve.

A magyarság a kereszténység felvételekor egész jövőjéről döntött. Mindjárt hozzá kell tennünk: ezzel a döntéssel a nehezebb utat, a

véresebb jövőt, az áldozatosabb sorsot vállalta. Róma és Bizánc keresztútján határozottan Rómához, vagyis a nyugati latin kereszténységhez állt. Ennek a döntésnek súlyos, de felemelő következményeit évszázadok múlva kellett vállalnia. Akkor, amidőn a töröknek behódoló Bizánc s a Bizánc alá tartozó ortodox népektől elütőn a harcias kereszténységet, a hősi ellenállást, a legnagyobb nyugati hős: Cid Campeador magatartását választotta s másfél századig, vére fogytaig küzdött a mohamedán világhatalom ellen. Nem véletlen, ha a magyart messzeeső faji leszármazás ellenére olykor a "Reconquista", Don Quijote és Lepanto népéhez hasonlították. Kelet-Európában a lengyeleken kívül csak a magyar nép vallotta azt a nyugati kereszténységet, amely Subiacótól és Clunytól Jeanne d'Arcot át a mai tengerentúli hit hirdetőkhöz az európai népek élet-eszményét és erkölcsi világát kialakította.

A magyarság keresztény műveltsége sorban hozzásimult az európai kultúráramlatokhoz. Ha ezeket az áramlatokat felbontjuk az egyetemes hatású nagy stílusokra, kiderül, hogy az ókor óta csak Bizánc, Franciaország és Itália adott új formanyelvet a világnak. De az átvett formát minden nemzet a maga lelkére alakította át s szinte mindenestől újjáteremtette, mint például a német lélek a francia eredetű gótikát. A magyar is annyira rálehelte a lelkét ezekre a nagy és egyetemes formákra, hogy sokszor éppen legszebb emlékei tréfálják meg a kutatót. Számatalan románkori vagy csúcsíves templomunk körül folyik a hasztalan vita, hogy magyar mestere olasz vagy

LÁSZLÓFFY ALADÁR

A GEPIDÁK CIPŐI

Történjék bármi, azt úgyis bárhol lehet állítani. Ez is a kor nagy találmányainak egyike: a politikai relativitáselmélet. Folyton irredentizmussal gyanúsítanak bennünket, valahányszor abban a másik országban, ahová a két világháborút lezáró békek csatolták sorsunkat, jogokat hozunk szóba. Valószínűleg semmi sem jellemzhet mindenestől és véglegesen egy népet sem, legkevésbé az igazságtalanság és agresszivitás, hogyha békén élheti a maga életét. "Nagy nép más világrészben is van, sőt van világrész, amely csak népiadásokat tűr meg a hátán, de az, hogy egy kis nép nagy szerepet vállalhat s nemesebb szerve lehet egy világrésznek, mint a számban nagyobb nép, csak Európára jellemző" — állapítja meg Cs. Szabó László. Ám a jogcsonkítók egyetlen utóállamban se tudják felfogni, hogy tetszik, nem tetszik, szeretnek-e beszélni róla, vagy szívesebben vennék, ha minél előbb feledésbe merül az efféle, de a mai Magyarország talán az atlasz egyetlen foltocskája, mely minden oldalon hajdani önmagával határos. Persze minden irredentizmust, bárhol a világon, legkönnyebb

volna azzal szerelni le, hogy otthon érezheti magát az a "vendég". Sajnos a *Ne cselekedd másokkal* krisztusi elvének átérzése, elfogadása ritka erény s így, nagyon ritkán sem a túlfellett empátia és igazságérzet folyomány, hanem többnyire egzisztenciális élmény eredménye és következménye szokott lenni.

Apropó Osztrák-Magyar Monarchia és térképe. A minap debreceni diákkal csevegtünk a hogy-s-minteken. "Egyszer azért nagyon hálásak voltunk Trianonnak is" — vallotta be lefegyverző gyermeki nyíltsággal —, "amikor egy vizsgára nem kellett bevágni annyival több falu- és folyónevet, hegy- és vízrajzi fogalmat..." Nem egy Nyilas Misi, de hát valószínűleg semmi sem jellemző mindenestől és véglegesen. Végül is miért volna megfellebbezhetetlen érték pusztán maga a leltár a már nem létező vagy nem nálunk/nálatok nyilvántartott készletek tételeivel egyetemben? Csak mert az ember szerelmes a maga földrajzába, mint Szabó Zoltán? Az igazság az irredentizmus vádjainak ügyében az, hogy ma sem mindenkinek kéne, ami nincs meg *már*. Ritkábban: *még*. Se a

magyarnak, se a románnak, se a lengyelnek, németnek, nehezen de kimondom: talán a ma épp az ellenkezőjét bizonyító szerbnek sem. Mert egyszerű emberi szerkezetek, értelmes vagy csak érzelmi érdekek hatnak oda-vissza. *S az eredőjük, hogy egyesek bizony nem fogadnák vissza "ingyen se..."* Az érvelők például azért, mert kinek-kinek a sajátjával, a magához ölelhetővel vele jönne, vele járna ama azonnal irredentává váló másik félből is egy rész s kezdődne előlről minden. A többi? Általában azért, mert háromnegyed évszázadnyi különlet, különút, külön-fejlődés után már úgy érzi, úgy látja: lehetetlenség is volna összeforogni, visszaforogni. Hajdanában 145 év után — lehetett; a mai világegyetannak más törvényei vannak, mint 1000-2000 évvel korábban. Az a régebbi fázis még hatékony kohója volt a népek, nemzetségek, nyelvek keverésének, össze-visszaolvasadásnak. De abból a nagy halomból, melyet az idő felhalmozott a história meddőhányóján, ki tudná ma már szétválogatni a gepidák, hunok, gótok, avarok, besenyők saruit; szekernyéit, cipellőit, mokaszinjait, szandáljait a sok jövő-menőnek, akik raboltak-e szabin nőket vagy szépszerével ejtették meg őket, mint egy mai Juliskát a szénaboglyában, de keresztül-kasul oltották be, keresztetkék lényegileg egyáltalán nem különböző vagy nagyon különböző jegyeikkel: *egymással egymást*.

délnémet táj felé fordította-e a vándorbotját fiatalkorában? A déli latin hatás az első öt évszázadban mindenestre erősebb volt, mint az északi.

Befogadók voltunk, mint sok nálunk nagyobb nép. De ebben az értelemben kultúránk a mohácsi csatavesztésig északi, keleti és déli szomszédaink fölé magaslott. Három égtáj felé mi voltunk az adakozók, a bővérű közvetítők. A mohamedán megszállás másfél századra megfosztott ettől a szereptől, s Buda visszavétele után még ugyanilyen hosszú pihenőknek kellett eltelnie, amíg a magyar alkotóerő Széchenyi korában teljesen magához tért.

*

Magyarország nyugati része: Pannonia közel egy fél ezredévig, keleti része: Dácia jó másfél századig római tartomány volt. Róma különösen a keleti részek nyersanyagforrásait becsülte; vannak sóbányáink, amelyekkel ők kezdtek művelni. Utánuk a hunok a legnagyobb urak itt. Attila az ország szívében tartott udvart, innen vonult a Champagne ellen, az első "marnai" csatába. S a hunok után itt sáncolják el magukat az avarok a frank

birodalom elől. De a sánc csak Nagy Károlyig tartott ki. Az ő rettenetes népiroto hadjárata némította el hosszú időre ezt a vidéket. Azon túl csak elszórt néptöredékek éldegélnek a mai Magyarországon, ószláv népek, a mai északi és délszlávok elődei. Ők az első, elenyésző idegenajkúak, akikkel az államalkotó magyar nép együtt él a hazájában. Azután flamand, rajnmenti, olasz és vallon telepések jönnek, majd három menekülő nomád rokonnépet fogadunk be Keletről, a XIII. századtól kezdve föltűnnek a keleti havasokon a balkán pásztorok, az erdélyi románok ősei s az északi havasokban a fehér-orosz tömbről leszakadt ruszinok. A mohácsi csatáig azonban a magyarság aránya a településtörténeti kutatások szerint mindig elérte a 80%-ot. Ezt a megsemmisítő többséget a hosszú török háború morzsolta le. A magyarság aránya megromlott s csak a XVIII. századi hosszú béke emelte föl a biológiai mélységből. A múlt század derekától kezdve a lakosság abszolút többsége ismét magyar, s Trianon előtt a csonkítatlan országban már a legnagyobb nemzetiség aránya sem haladta meg a 18 százalékot. A

mai határok között 71% a magyarság. Rajta kívül hat nagyobb nemzetiség él az országban, a legnépesebb se több 8%-nál. A magyar állam nemzeti állam, de nem a szónak türelmetlen asszimiláló értelmében. Mert a magyarság ösztönösen mindig csak az önkéntes asszimilációban hitt, csak ebben bízott, csak ezt tekintette a magyar lélek és szellem nyereségének. Köztudomású például a magyarok közt, hogy legtürelmetlenebb honfitársaik, az ún. magyarosító magyarok rendszerint nem voltak törzsköcs magyarok, hanem friss bevándorlók vagy asszimiláltak, akik jószándékú türelmetlenségükkel akartak nagyobb bizalmat szerezni. Ezt a türelmükkel még könnyebben megszerezhették volna. Az igazi magyarok legelső királyuk szent örökségeként elismerik a nemzetiségek jogait s tiszteletben tartják népi művelődésüket. S ezt a türelmet a nemzetiségek évszázadokon át hálával és szeretettel viszonyozták, magukat *hungarusnak* vallották, nagy királyainkat meséikbe, legendáikba foglalták, résztvettek a török háborúkban, a szabadságharcokban, sőt első nemzeti eszméiket is jórészt magyar forrásokból merítették. A magyar nemzetnek, a többnyelvű *hungarusok* megértő közösségének legjobb akarátán és tudtán kívül Herder volt a megbontója. Az ő romantikus eszméi torzultak el a Kárpátmedencében türelmetlen nacionalista izgatással 1848 és 1918 közt.

Végeredményben ez a 70 év nem nagy idő egy nemzet életében. Különösen azért nem, mert a nemzetiségek közben is engedtek a magyarság vonzásának az irodalomban, művészet-

ben, tudományokban és hadi erényekben. A magyarságnak mindig magas igénye volt önmagával szemben, s ez a magas mérték nemcsak legjobb fiait, hanem a többi országlakók önértetét és nemes hiúságát is sarkallta.

Szenvedéseink, vívódásaink, balsorsunk és méltóságunk ebben a balsorsban megnyerte az idegenajkúak legjobbait, akik önként osztottak velünk a szenvedésben, vívódásban és alkotásban. Mert a nehéz hősi életnek is megvan a maga varázsa a tiszta lelkekre. Ősi tűz a magyar géniusz, de új áldozati borok is táplálják. Éppen ezért szeretjük és tiszteljük fajtestvérként mindazokat a nagyjainkat, akik idegen névvel s néha tört magyarsággal magukat büszkén magyarnak vallották s hatalmas erejüket a mostoha sorsú nemzetnek adták.

E mostoha sorsú nemzet azonban mindig meglepte a világot s mindig újjáteremtette magát szívos hivatásérzésével. S ebben az érzésben nem állt egyedül. Európa elsősorban a kis népek közös hazája, az egyetlen világrész, ahol nagyra hivatott kis népek élnek. Nagy nép más világrészben is van, sőt van világrész, amely csak népóriásokat tűr meg a hátán. De az, hogy egy kis nép nagy szerepet vállalhat s nemesebb szerve lehet egy világrésznek, mint a számban nagyobb nép, csak Európára jellemző. A magyar önértetést keményre kalapálták a századok, s a magyar nép akkor is bízna, akkor is hinne önmagában, ha egyedül volna kis nép Európában. Ebben az érzésben azonban kiváló kis népekkel osztozunk, s ha rokontalan is a nyelvünk, nem vagyunk magunkra hagyva azzal a gondolattal, hogy egy világrésznek egy kis nép is lehet a szívetája.

Hunyadi János szarkofágja

És aztán lón a világ emberállománya, hogy abból is a férfiakat férfiasan mindig is legalább két hadba, törzsszövetségbe, arcvonalba, frontba felállítva, tömörítve, egymás ellen be lehessen vetni. Pont olyan alkalmian, mint az ágyba! Volt is egy-egy darabig nagy-nagy összetartás, beolvadás, alakulás, szabdalás. Mára csak a széttartás, széthúzás van. Egyazon táboron belül is. Így divat. *Centrik és fugálisok!* Pedig aki máig megúsza, nem kell mástól félnie, mint személy szerint holtbiztos halálától. Ám akik Nagy és kis Sándorok, Traianusok, Attilák és Szolimánok, Romanovok és Habsburgok sütkemencéiből tömegesen is úgy kerültek ki, mint Dánielek az oroszlánveremből, azokat már nem fogja semmi, azokat nemzetként már talán saját hibáik és rossztulajdonságaik se vihetik a kihalás szélére, nemhogy holmi jáltalmait papírfomák. "Óriási pusztulásból, a népvándorlás tömegtemetőjéből menekültünk meg, arra kiszemelve, hogy birodalomalapító nomád népek egyetlen emléke maradjunk Európa közepén" (Cs. Szabó). Manapság valóban felgyorsult az idő pulzusa. Annyira, hogy a világbirodalmak se élnek többet annál, amennyire az egyéni átlagéletkort sikerült feltornászni. Ezért siet mindenki — még a régi berögzültségek, ócska normák, mázuk lepatant edények és mértékek alapján *kimérni* és *kimérni* a tengert. Ettől ez a most nagyon is

fájdalmas sürgés-forgás a Dinári tájakon. Egy állatkertnyire, egy szkanzenyire, mint valami holográfokkal vetített és modern pusztítóeszközökkel scifisített moziban ott a (kora)középkor: látjátok feleim, ilyen lehetett mindaz, aminél már csak a II. világháború volt csúnyább. Eddig. "A haladás elvette az éjszakát, a háború az álmat. Villanyvilágos éjszakában hanykolódunk, a testvérgyűlöletre nem borul éj, éjjel is nappali fényben fenyeget. Álmatlan században, álmatlan emberiség kebelén éltek, mondja száz év múlva az életrajzunk. A világos éjszaka, az örök ébrenlét kora szállt ránk" (Cs. Szabó).

Két tudós írónkat, akik egymás közelében és szövetségében alkottak és tíz esztendővel ezelőtt szinte ugyanabban az időpontban mentek el — ezért is siratom: a jőzőn és lovagjai voltak. Egy ilyen korban. Szabó Zoltán írja a *Szerelmes földrajz* keletkezéséről: "E könyv ötlete nem Magyarországon merült fel bennem. A mediterrán parton gondoltam rá, az ezerkilencszáznegyvenes esztendő nyarán, kissé mikesei lelkiállapotban" —, s elmondja, hogy a kitörő világháború forgatagában, Franciaországból hazafelé evickélve, pénz és váltóruha nélkül, biciklizve, vonatozva hogyan jutott el Nizzáig. "Itt a világgámenés közérzete után a teljes elszigeteltség érzésével ismerkedtem meg. Oda levél nem jött, újság se, hír se Magyarországról" ...

A relativitás így bűvöl megint: ki, mikor, hol érzi a teljes elszakítottaságot országtól, családtól, környezettől, minden ismerős emberi kapcsolattól? És mihez képest? Ugyanis egy nizzainak ez a legteljesebb otthonosságot jelentette; ő a Hortobágy partján érezhette volna ugyanezt. Tehát egyazon hely és idő csakis abban "különbözik", mikor akár önmaga ellentétét is jelentheti? Hiszen más-más emberpéldányban tükröződik elkerülhetetlenül. Más emberi ében, embercsoportban, nyelvi közösségben, társadalomban. Így ahol te Prospero vagy, én Robinson leszek és fordítva. Ugyanazon a szigeten. Hacsak... hacsak...

Hogy is, merre is kereste a maradandóbb irányt, a kiutat a *Szerelmes földrajz* szerzője? "Úgy kellett éreznem, hogy a haza földrajzi értelme valahogy inkább állja az időt, s embe- rektől, koroktól, változásoktól függetlenebb, mint a haza történelmi értelme, melyet különböző korok fiai hajlamaik szerint magyarázhatnak" —. Szabó Zoltán ezeket a létkérdéséket olyan pillanatban latolgatta, ráérezve egy megtisztult "haza"-fogalomra, amikor a világtörténelmi nagy és végtelen kiszorítósi épp egyik kilencedik hulláma közeledett. Ám az alapkép- let változatlan: a közösen birtokolt és szeretett szülőföldet se engedik át egymásnak *hazául* a civakodók. Inkább belehalnak. "Nézd meg

>>>>> folytatás a 4-5. oldalon

SZABÓ ZOLTÁN

SZERELMES FÖLDRAJZ

ELSŐ FEJEZET,
melyben a szerző Magyarország keresésére indul.

Magyarországot Európa hegy- és vízrajzi térképén könnyű megtalálni. Könnyebben leli meg ezen az ember, mint a földrészt politikai térképén. Erre az észleletre személyes tapasztalat vezetett; azok közé tartozom, akik szívesen nézegetik a térképeket: e színes és valóságos ábrázolásokat, melyeken oly vonzóan keveredik valóság, álom és kaland. Ám a földrészt politikai térképét mindig bizonyos rossz érzéssel szemléltem: az a Magyarország, melyet ezen a térképen láttam, formája szerint idegen volt, sértette szépérzékemet és formaérzékemet; az ország színe e térképen rendszerint piros volt, alakja igen nehezen megjegyezhető. Más határozatlan és torz körvonalú lilával, pirossal, zölddel jelzett országdarabok között feküdt, töredezett határvonalalaival. Mindez országok együtt úgy festettek, mintha Európa e részére valaki kalapáccsal ráütött volna és a törésvonalakból vált volna országhatár.

Eszem elfogadta, hogy ezek jelzik a valóságot; szívem, emlékezetem és vágyaim tagadták. Képtelen voltam megszokni rajzukat. Gondolom, mások is így vannak, ez az otthontalanság Európa politikai térképén közös élmény, melyben szinte minden magyarnak része volt. Tanúnak Babits Mihályt idézem meg: «rájövök, hogy nem is tudok pontosan visszaemlékezni a csonkaország formájára», írja «az ólomgömb alatt». Európa politikai

térképén Magyarország változandó képét szemünk észlelte ugyan, de szellemünk tiltakozott; emlékezetünk a maga módján ellenkezett: nem jegyezte meg. Nemcsak a mi trianoni nemzedékünk tapasztalta ezt, Európa politikai térképén a régiók sem láthatták Magyarországot úgy, ahogy szívükben élt. Egy ropant sárga színfoltot találtak rajta ezzel a felírással: «Osztrák-Magyar Monarchia». Ebben foglaltatott benne Magyarország, sejtteni lehetett benne, de világosan meglátni nem. Csak akkor, ha a térképrajzoló az államok egyszínű területébe, a határok kemény, de állhatatlan embercsinálta tört vonalai közé berajzolta azt is, amit a természet alkotott: a hegyeket.

Ha a politikai térképen bármily halványan megjelentek a hegyek vonalai, a mi szemünk elé rögtön plasztikusan és világosan kirajzolódtott Magyarország. Ezért van, hogy Európa hegy- és vízrajzi térképén sokkal otthonosabb és nyugodtabb érzésekkel járt a szemünk, mint a politikai. E térkép nem oly izgatón sokszínű, mint a másik; de nem is olyan ideiglenes érvényű. Színeinek skálája szűk: tulajdonképpen a mélyülő kék, a világosuló barna és az egyszínű zöld váltakozása csak. Viszont formái tisztábbak. Mint hazám fia a térkép e fajtáján mindig bizonyos elégedettséggel jártattam a szememet. A kék vizektől övezett országok során kívül még egy országot rajzolt ki félreérthetetlenül és természetes véglegességgel ez a térkép: az enyémet. Ahogy rápil-

lítottam, azonnal és keresés nélkül megláttam Magyarországot a maga teljes egészében: az Alpok sötét tömbjéhez lazán a Kárpátok karéja kapcsolódik, mint egy kissé aránytalanul méretezett barna férfikar, mely könyökben megtörik Brassó táján és ujjai között a Duna kék vizét csurgatja a Balkán felé. Amit ez a kar magába ölel, az Magyarország. A francia királyoknak egyidőben volt egy nagy becsvágyuk, amit történetíróik így fejeztek ki: «achever la France», befejezni Franciaországot. Ezt a befejezést, ezt a végleges formába öntést Magyarországgal már a természet elvégezte. A mi feladatunk mindig inkább így lett volna kifejezhető: kitölteni Magyarországot, a politikai valóságot a hegy- és vízrajzhoz igazítani, a történelmit a földrajzhoz. Ritkán sikerült. S inkább látszatra sikerült, mint valószínűságon. Az 1867-től 1918-ig terjedő korszakra gondolok.

MÁSODIK FEJEZET,
melyben a szerző a «haza» szó értelmének keresésére indul.

Hanem azért mondom, hogy megkíséreljem megfogalmazni: milyen értelemben szól «hazáról» ez az írás. Próbáljuk — egyébként tudományoskodó igény nélkül — megközelíteni e szó értelmét. Egy gimnazista minden bizonnyal a Kőlcsey-idézettel felelne: «Mert tudd meg: e szóban — haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajlás tárgyainak egész összessége. Oltár, atyáid által istennek építve; ház,

hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált...» Ne elégedjünk meg e szép meghatározással — további igyekezetek nélkül —, ahogyan a magyar állampolgári nevelés vele megelégszik. Ha kicsit tovább boncoljuk, benne is, mint a haza minden meghatározásában, időbeli és térbeli elemeket találunk: a hazának két értelme van, történelmi és földrajzi. Történelmi értelme súrolja a nemzetét, földrajzi értelme súrolja az országot, azonban a szó egyiknek sem szinonimája. A nemzetet csakugyan meg lehet határozni a már-már közhelyszerű renani szóval: «közös emlék a múltból... közös terv a jövőre». A haza meghatározására ez nem elég. Az ország pedig? Az ország hatalom és birtoklás dolga; a haza szeretetét, érzelemét.

Abban azonban azt hiszem nem tévedek, hogy ha fölveti az ember e szót: «haza»: a képzetek, melyek vele kapcsolatban a magyarban ma felmerülnek, inkább csak történelmi, mint földrajziak is. Ha lélektani kísérletet végeznénk hazánkfiával, és leíratnánk velük, mi jut eszükbe e szóval kapcsolatban, ilyesféle válaszokat kapnánk: Mohi, Mohács, Világos, általában nemzeti katasztrófákat jelző neveket, melyek arra utalnak, hogy «isten csodája, hogy még áll hazánk». A közös emlék általában a közös halálveszedelmek emléke; múltunkból jelenünkbe egy sereg lázalom, nehéz válság, ijesztő pillanat emléke szól át. Olyasféleképp vagyunk ezzel, mint a gyermek lenne, akinek szülőföldjéről elsősorban azok a katasztrófák és szörnyű veszedelmek jutnának eszébe, melyek serdülése idején meglátogatták.

A «haza» földrajzi valóságáról

>>>>> folytatás a 2-3. oldalról

Jákot s aztán képzelj a Duna és a Dráva közé még félezer ilyen falut. Ez volt a régi Magyarország. Ezt hordták szét kövenként, ebből a mosolygó, második Franciaországból égettek meszet az idegenek. Mostanában csak úgy zúgnak körülöttünk az íjász ősmagyarok. Mord arccal megcéloznak plakátról, eszeveszetten lödöznek rád a filléres bélyegről s könyvborítékról. A rajzoló ceruzája már magától rááll a nyilakra, tegezre. A kőműves magyart nem látom sehhol. Azt, amelyik zsinórral és vakolókánál épített ilyen csodákat a dunántúli dombokra...» (Cs. Szabó)

Ám valószínűleg semmi sem jellemezhet kizárólagosan és véglegesen senkit. Hallgatom ezeket a vagy tévedőket, vagy hazudozókat, akik szerint csupa rossz volt az elmúlt négy évben, a negyvenben, a négyszázban. Netalán a négyezerben is... Ez, így ahogy most beállítani szeretnék — egyszerűen nem igaz. Ez patetikus hazugság. Minden kavicsot és minden megmunkált márványtömböt, minden felhasznált és minden elvesztegetett másodpercet egyenként kézbe kellene venni s úgy mérlegelni. Persze erre sosem volt és sosem lesz még kollektív életidő se. Könnyebb volna arra figyelni, hogy mindig, így a közelmúltban is voltak, annál inkább lehettek, akikben megingatták a

nemzettudatot, az emberséget, a szolidaritást, legáltalánosabban a becsület és becsülés érzetét; és voltak, akiknek azt kellett rejtegetniük, hogy ki ne süssön, hogy ne sugározzon belőlük, mint háborús elsötétítéskor, ez a benti világosság. Azt, hogy sikerült nemcsak tiltani, cenzurálni, irtani, rombolni, azt mindig ama elhagyott csigaházakhoz is hasonló művek, munkák, tények mutatják, melyekért érdemes volt elviselni mindig mindent, bármit. "Ha a nemzet egyszer, csak egyszer térdére ült volna, hogy a hazáról meghallgassa, mienk volna a legszebb szerelmes földrajz!" — írja Cs. Szabó Jókairól. *A nincs a teremtésben vesztés, csak én, csak mi* — elvét a fájdalom jogos észveszejtő mélypontjai múltán is történelemfilozófiává ütni, nemzeti lelkiület rangjára emelni, erre mindig is csak a tudatlanság: saját korábbi mélypontjaink és mások sebeinek nemismerete képes. Mivel annyira megfellebbezhetetlenül igaz volt Tompa Mihálynak is — épp ez a bizonyíték, hogy úgy egészében nem érvényes, miszerint mint oldott kéve széthull nemzetünk. Mert az se igaz sajnos, ahogy Fazekas — még egy Mihály! — s a megfelelő lengyel, ír, skót, baszk, román, finn, flamand Lúdas Matyik háromszor adják vissza! Soha. Se a jót, se a rosszat. Ezért fölösleges a — nem tudni miféle ijesztgetésül, mert biztatásul aligha szolgáló — nem-

zethalál-jóslat ismételtetése. Akár vége is szakadhatna az önsajnáltnak, annyira nyilvánvaló, hogy minden népnél volt Mohács és Trianon, és ennyi "mindenki" közül mindig van, aki épp a legrosszabbul állóknál is rosszabbul áll. És áll az is, hogy a sorra mindenkit (egymást is) munkába vevő istenostorok, tatárok törökök, vasasnémetek, kurucok, labancok, hajduk és hajdukok, belügyesek, külügyesek, gestapósok, gestanyósok, csekisták, szekusok, stábizok, udbasok, inkvizítorok és terminátorok valódi és falrafestett mumások soha sehhol a világon nem mindenkit deportáltak, feketeautóztattak, kínoztak, zsaroltak, korrumpáltak és vásárolhattak meg, hogy csupán fekete-fehér (vagy vörös-fehér), igen-nem, igenlő és nemelő emberroncok maradjanak a prérin, egy elnyomított emberiség és egy kivételezett. Nem mindenki torzult el törvénytörően egyik vagy másik irányba. Tehát semelyik eltörzítő szögből, elnyomított, felejtethetlenné hajlított, tört, ingerelt, hergelt állapot felől nem volna szabad elfogadni az élő emberi világ, a nemzetek és nemzedékek summás jellemzőit. A kérdés az, hogy a diagnózis felállításakor a rosszlelküismeretűek, a sérültek, a kedélysenyvedők, a bosszútesküdtöttek, a leszámolóok, a lelki gyomorhajosok, a duzzogók, vagy az elpusztíthatatlan életkedv és folytonosság letéte-

sokkal kevesebb és sokkal általánosabb a képzetünk, sokkal homályosabb és szegényebb a képünk, mint a haza történelmi valóságáról. E földrajzi kép legtöbbször megmarad a térképi rajznál, a hegy- és vízrajzi határnál, a Kárpátok barna vonalánál, mely védőn és tartón átöleli azt, amit Magyarországnak nevezünk. Ami ezen belül van, elmosódott és halvány hazánkfiai-képzeletében. Ezért gondolom, hogy nem fölösleges a haza földrajzi mondanivalójáról beszélni, a tájak pompás együtteséről, a hazai levegőről, az ételről, mellyel a föld mássá neveli a testet, a borról, mellyel a föld mássá formálja a kedélyt, mint más tájak fiait. Az em-

ber minden öncsonkító és korszerű balítélet ellenére is nemcsak a fajta fia, hanem a táj szülötte is, a klíma neveltje, egy sajátos és másutt a világon fel nem található fénytörés gyermeke is. Azt hiszem, sokkal valószínűbb és hitelesebb dolog a magyar éghajlatról, a magyar látásmódot nevelő tájról, a magyar kedélyt kialakító földről és égről beszélni, mint a magyarokat saját nemzeti célok felé vezérlő magyarok Istenéről. A haza földrajzi értelme sok tekintetben esődelesebb élmény, mint a történelmi; nem annyira elfogult tolmácsokon keresztül kapja az ember.

Visszont erről beszélve, tulajdonképpen nem a «haza» szót kel-

lene használnunk. A szót, melyet használnunk kellene, nyelvünkben nehezen találnám meg. Segítségért a francia szótárhoz kell fordulnom.

HARMADIK FEJEZET, mely a hazáról, földről és szülőföldről szól.

Abban is ehhez a szóhoz: *pays*. Ennek nincs annyi történelmi jelentése mint a *patrie*-nak s messzebb van attól, amit nemzet alatt értünk. Jelent országot is, tartományt is, szülőföldet is. Alkalmadtán jelent egyetlen falut is, csak hogy a szónak nem közigazgatási jelentése szerint. Jelenthet világvárosi tájat is, mint Halévy «*Pays parisiens*» című könyvében. Általában helyet jelent, melyhez az embernek érzelmi köze van, szülőföldet a szó minden értelmében, a legtagabtból a legszűkebbig: az országtól a faluig. Ramuz egy szép tanulmányában, melyet ezzel a mondattal kezd: «Talán patrióta vagyok, de nem vagyok nacionalista», ezeket írja: «Patrióta vagyok, mert szeretem hazámat a szó földrajzi értelmében, szeretek egy földet, egy bizonyos éghajlatot, egy bizonyos eget; szeretem, szűkségképpen. Szeretem ezt a földet, mert innen származom, és ezt a darab eget, mert mindig ez vett körül... ebben az állásfoglalásban nincs semmi társadalmi, semmi politikai elem; tehát semmiképpen nem 'nacionalista'. A nacionalizmusban foglaltatik politika és szociológia; a patriotizmusban, mely az enyém, nincs sem az egyik, sem a másik. Patrióta — e szó is túlságosan erős; *paysan*-t kellene hogy mondhassek. Mert e szóban *paysan*, e szó foglaltatik: *pays*. E szó: *paysan* nem utal másra, mint a földre, míg e szóban: haza, benne foglaltatik az atyák, benne a tör-

ténelem. E szóban: haza, múlt van. E szóban: *pays*, nincs más, mint jelen...»

Az a jelentés, melyet Ramuz ez értelemben a *paysan* szónak tulajdonít, olyasvalami, amilyen a mi «földi» szavunké. Amit itt megpróbálok elmondani és felidézni, azt ilyenformán földijeimnek mondom. E szóhasználatért legyen mérsékeltem, hogy Széchenyi is alkalmazta néhányszor s honfitársait «kedves földiek»-nek szólította. «Földi» ez a szó személyes emlékekre utal, közös élményekre és közös hangulatokra, melyek életünket körülvevették, közös és mindnyájunk által ismert éghajlatra, melyben kedélyünk és vérmérsékletünk kialakult, valamire, ami talán iskolánál, tanulmányoknál, megtanult történelemnél is jobban és korábban alakította azt, ami bennünk közös. «Földi» - ez a szó elsősorban szülőföldre utal.

NEGYEDIK FEJEZET, melyben a szülőföldről van szó.

Arra utal, amit először lát hazájának az ember. Első élményünk hazánkról nem történelmi, nem politikai, nem múltból átszóló, nem jövő felé mutató, nincs köze határhoz, hatalomhoz, államhoz, államformához, különösképpen nincs köze világnézethez, vagy politikai párthoz, nincs köze nacionalizmushoz sem. Mindezek későbbi dolgok. Az első élmény a hazáról igen egyszerű, közvetlen, békés és türelmes. Hegyek hajlásának bizonyos szöge, egy víztükrő, egy patak csobogásának zenéje, egy közeli utcasarok, felhők vonulása a síkság fölött, egy darab táj, melyet egy ablak kerete bezár, s melyben csupa ismerős és hozzánk hasonló emberek mozognak; körülbelül ennyi. (...)

A jáki templom — Szabó Tamás felvétele

ményeseinek, az örömet is ismerőknek, a "normálisaknak" a megítélése válik döntővé, kerül túlsúlyba, előtérbe. Amióta a fáról lekecmeregünk, minden úgy viselkedett velünk, úgy hatott reánk, akár a fadarabra az esztergákés; viszont nincs nagyobb csődje az időnek, mintha egy kész kuglibáb, göggyében vagy dührohamában visszavágyik bunkónak.

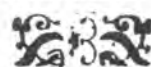
Hogy van az, hogy ... mi a rejtélye annak: egyik az agyrémeiben is hisz vakon, s ez ad neki erőt, másik utólag abban se hisz, arról se tud már, ami erejét jelentette, önértetét jelenthetné. Az időnek hány ilyen Sámsonja tántorog, hajafosztva, megvakítva itt körül! Csak egy kozmikus Hamupipőke tudná a választ, aki ama nagy hagyaték-halomból valaha még szét tudná válogatni a hunok, dákok, gótok, gepidák, morvák, besenyők énekeit, génjeit, akik minden lehetséges kombinációban újabb énné testesültek s úgy vitték magukkal a mérkőzés megkaparintott tétjét egy-egy magasztos pillanatra, mint a játékosok a stafétát. Igen, csak hát kinek a "klubja", klánja, közege esküdhetne, hogy végig, mindig, játékosról játékosra ugyanahhoz a csapathoz tartozott s hogy az a csapat, *egyese-gyedül az*, csupa Grál-lovagból állt? Itt már régésrégen, mint a rögbimeccseken az az ovális labda, csakis a nyelv röpköd s csúszik ki, száll, száll, vagy zuhan a két égisz éró kapuléc között,

a rivalizáló fejek felett, az ellenfél térfeléről az ellenfél térfelére, mint egyetlen valóban megfogható, bár síkos szimbóluma elkülönülő csapatoknak, melyeket azért, épp labdaként, össze is hoz, össze is köt, össze is kever egy-egy életternyű pályán mindörökké. A tájon, amelynek földrajzába, történelmébe szerelmesek vagyunk valamennyien. "Eszmé, jelszavak, berendezkedések, igazságosak vagy igazságtalanok... csak úgy úsznak el a változhatatlan és biztonságosan állandó táj fölött, mint folyók, síkok és hegyek fölött a felhők. Magasabban járnak, mint ők feküsznek; fölöttük vannak, de elmúlnak fölülük" (Szabó Zoltán).

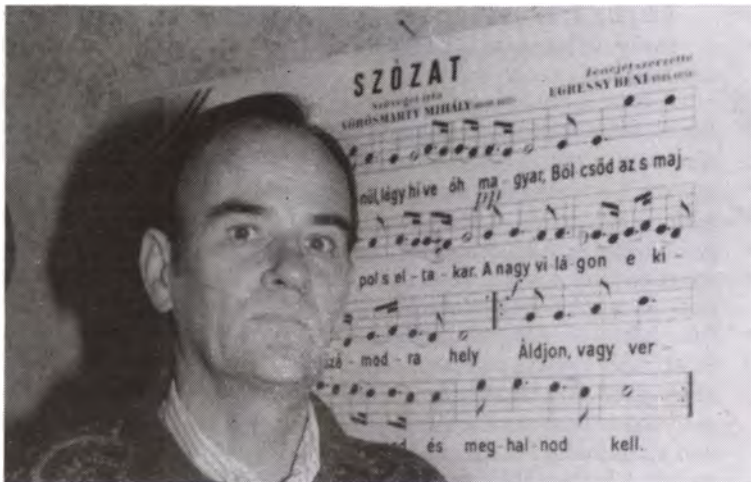
Mindenki másnak, ugyebár, csak térkép e táj. Nem mint nekem, aki tudom, hogy itt lakott Vörösmarty, ahogy azt Radnóti hallhatatlan "felelgetője" végleges nyelvi formába öntötte számunkra; ugyanis megint nem egyszerűen egy rím hívására fut be a Mihály s egy Mihályság révén Vörösmarty, hanem a *Szózat* szerzőjeként —, s onnan már egy lépéssnyire van az európai nemzetek önérték-öntudat-fogalmazványainak Leopardiig, Tennysonig táruul horizontja: mind egy-egy "hazádnak rendületlenül". Hiába bizonygatják most hanyag eleganciával, hogy ők már túl vannak a nemzeti érzemények fogalmazgatásán, hogy mennyire túlléptek az ilyes-mik nálunk még mai kocsmáján: "Allons

enfants de la patrie" — éneklő haptákban, hallgatja némán, szavak, szöveg nélkül a rezesbandától valahányszor minden francia, csak úgy, ahogy a szomszédban a "Deutschland, Deutschland über alles"-t, ugye hogy felelgetnek egymásnak ezek a jó régimódi All'Itáliák meg egyebek, nem sorompók, hanem évszázadok ide-oda már aligha tologatható szentebbnél szentebb, mitikusabbnál mitikusabb határain át. Fenn és fennen. Ahol a madár se jár. Legfennebb a címersasok s a címerörkörszemek.

Persze történjék bármi, azt úgyis bárhol be lehet majd állítani a világ nagy rugalmasságának köszönhetően. Ez a *relativitás* maga a minden lehetséges fél által mindig bekalkulált és elfogadott biztonsági rugó, homlokegyenest ellenkező vélemények és robbanások esetére. Szerencsére legalább elméletileg így állnak a dolgok. Gyakorlatilag aki nyeregben érzi magát (mert éppen birtokon belül van, mert elveszi eszét a hatalom, mert fanatikusabb, makacsabb, megszállottabb, vagy őt szállták meg jobban a kelleténél stb. stb.), az megpróbálja figyelmen kívül hagyni ezt is, mindent. Én mindig büszke leszek a bölcseimre. Akik szívük utolsó dobbanásáig a szürkeállományra is bízzák a legpirosfehérrőldebet is.

CZEGŐ ZOLTÁN VERSEI

A FEHÉR KÉK HAVA

Csupán a két alapmozdulat maradt
ahogy diktálja a hajcsár ostora —
rántani magamhoz az evezőt a létért
s dőlve nézni hogy tűnik a szabad víz tava

Majd alászálok halkán mint az est
Mégfulladok egy lebukó napkoronggal
Utolsó álmomat Morpheus cibálja
s nem rítok mint szárazföldi koromban

Elér a fehér front engem is
Nem védekezem majd semmivel
Gonosz léssen mint apjához a gyermek
ki a szeretet jogát rejti el

Eljön a jég kék fehérjének kora
s az egykori színek képtelenje mind
a stóla feketéjétől a rácson túli
égési hegekig a bevallás szerint

Bakancsszeg-csillagokkal kiverve az ég
Tán esengne még egyszer az embernek esendő fia
de ahová süllyedtek súlyos álmai
csak ott érvényes a penitencia

1994. jún. 14.

NEM SZÁLL

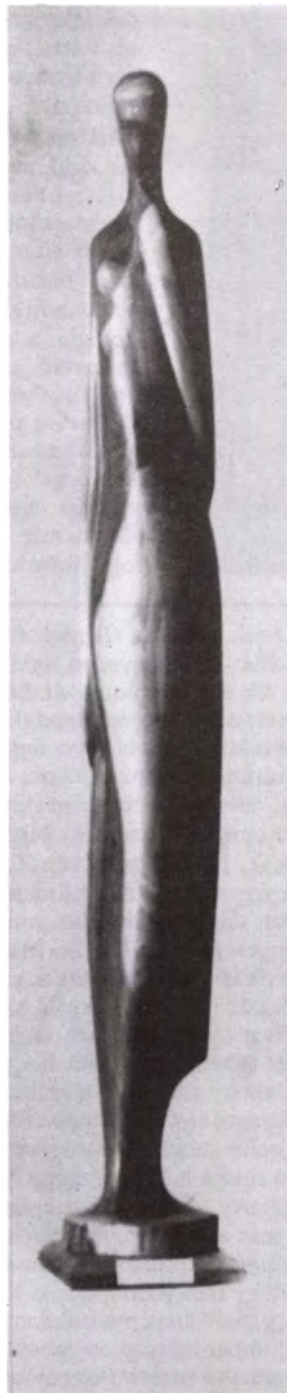
Nem száll Itt ül a térdemen
Engedem Átadom settenő zenének
Kintről bevágódott repeszdarab
tud úgy dideregni ahogy a lélek

Odakinn ismét zajlik valami
Megtörténik nélkülem is minden
Itt benn a dolgok várakozóban
Számonkérlek azt amiben hittem

Már az is fáj hogy kígyóbűvölők közt
váltig hitegettem a jókat dallal
Mert jobb lett volna nőre költenem a
sok órát melyben riasztott a hajnal

Nem száll Csak ül a térdemen
elázva Már rég dübörög a reggel
Új hadfiak lustrálnak országszerte
jobb sorsra érdemes vert sereggel

1994. jún. 9.

Kósa Huba Ferenc szobra

ASSZONYNAK FIA

Levél nem-euklidészi
postán Szilágyi Domokosnak

A szemem láttára őszülök
Néha bambán mint egy újszülött
Behunyom szemmel borotválkozom
Már nem hiszem hogy megváltozom

Húsz nikkelkörmön érkezik
az asszonynek fia
Tenyerén a remény pólyája
Itt kéne maradnia

Ma beszéltem azzal
ki jó ideig Katalinka volt
Oly messzire szakadt tőlem önszántából
Szisz akár a te mostani postafiók-számod

A betegágyamon ülve 1986 telén
negyvennyolc órán át nézte az arcom
Ki tudja mire esküdt meleg kis testében
a lélek hogy engem meggyógyíthasson
A negyvenkilencedik órában azt mondtam
— Most menj el édes
így nem bírom tovább

Fölfeszült az arcomra és meggyógyított
De miért tette ha azután

Nem tudod
Mindent te sem tudhatsz Szisz
bár elég közel állsz most a hatalomhoz végül

Ahogy a gesztenyék alatt eltávolodtál
az asztalunktól a magas törörsbor után
elindult ott egy szél
és mindmáig viszi utánad a szemetet
Mintha te be tudnád szorozni a földi szemetet
mínusz eggyel hogy aztán kihulljon közülünk

Hogyan lesz fiúból csontszivóárvány
azt elvégzi rendre a rend
Viaskodik kicsit a Teremtővel
meglopja suttymban terem

Aj ki tudja mi mindent rejteget
bölcstől koporsóig az átmenet
Mint kellelten hölgy a heverőmön
s nem enged újrateregetődnöm

Mert ki szeretet híján élt
veszejtő évekig —
félteni kell ám az elvadultat
attól már minden kitelik

Nézétek ahogy most fürkészi
hogy olvad a Kilimandzsáró hava is
Megremeg bőrén a lezúgó idő
Kis kárörömet továbbvisz

Szisz tudsz-e valamit arról miért jobb
kötelékben szállni az emlékek között
Fölzúghat-e a múltnak orgonája
azért ki talpig magányra vetkőzött

Néha úgy érzem Ó fut a túlsó oldalon
s hogy véle el tudnék viselni bármit
Biztosan már soha meg nem tudhatom
egy elszabadult szorzó meddig számít

Hab mentén már az időt
egy patakon megsimogathatom
Fönnebb bárányok villannak benne
és egy lány Villó medál a nyakamon

EGYED EMESE

MESÉK

Még sokáig töprenghetünk azon, hogy velünk született-e a gyűlölet, vagy tanultuk, mint a járást és a tagolt beszédet.

Mindenesetre, ha kezdete kapcsolható is a mérlegelő, minősítő, a döntő értelemhez, fenntartása, folytonossága már az akarat vak működéséből következik; a lélek belezsibbad a tápláló gyűlöletbe, hiúsága miatt sem mond róla.

Ha nem gyűlölnék, túl sok terítéket kellene az asztalra tennem; később lennék naponta a kifosztatásra, a sérelemre, a halálra. Tisztább lennék. Ember lennék?

Terézia

Dehogyan volt ő császárnő, széles és körülrajongott uralkodó; leánya volt, csak annyira formás — csak annyira érzékeny, mint a többiek a faluban. Hogy a szülőhelyét Ajtának nevezik, nem is érdekelte — biztosan azt jelenti: ajtó; templomé, vagy a kerté; s hogy Száraz Ajta? Hogy ne lenne száraz: nyaranta lekókad a lomb is, a legelők fűvét a könnyörtelen sugarak valósággal leperzselik, a patak vize is elfogy: nem is érdekes név!

De jelentést adott a szónak a háború; a várakozástól, rettegéstől könnyeiket elveszített szemek, arcok; a megdöbbenéstől száraz szájpaplan mind erre a helyre, erre a névre vonatkozott.

Terézia a hegyi faluban, amelynek télen minden ajtaját kifeszítette és nyikorogva lengette a szél, sohasem járt. Hallott ugyan a nyári "szénacsínáló" népről, de gondolta, ahol igásálat, gereblye, házörző kutya, tyúk, gyermek van, az az ismerős gondok egyszerű világa; olyan, mint a száraz, de megszokott otthon, mindegy, hogy szélfalu, vagy száraz falu...

Nem lehetett érteni, mit keresnek az egyenruhás, marcona férfiak az Ajta patakánál. Gyűlölet munkált bennük, érthetetlen szavakat pattogtak, de a hangsúly, a fenyegető fegyverhez kapcsolódás egyértelmű volt — embereket kergettek a templom elé, farkasok a pásztorát veszített nyáját.

Terézia elbújt. Előráncigálták, néznie kellett, hogy soha többé ne legyen nyugta, hogy legyen vége gyermekkorának és bizalmának e teremtett világban; hite félelemmé, és még csak nem is istenfélelemmé, csak borzalom-má változott.

Az idegenek a harci fegyvert utasításul, parancsszóként hordozták körül. A hóhérmunkára fejszét használtak, jól kifent favágó szerszámot. Emberfejek gurultak a földre, egész családok vére freccsent szét, és sikoltani, menekülni e körbenállóknak sem lehetett, kötelező volt valamiképpen részesülni a rettenetes színjátékból, s az a boldog, aki nem érte meg —, vagy nem élte túl azt a napot.

Kérdezheted ugyan, hogy mi miért történik, de te magad is tisztában vagy azzal, hogy sem lassan gyűjtögetett tudományod, sem úgynevezett józan eszed nem elegendő a titok megfejtéséhez.

És nehogy azt hidd, hogy minden titok a kincsre, az átalakulásokra, az ősigére vonatkozik. A pusztítás is titok ösvényén érkezik, természetesen maga a rejtély. Úgy szakítja szét a véredényeket és a békesség gerincorát, mint az üdvhadserg a fogoly láncait.

Amikor észrevettem, menyire fél a haláltól, megszántam. Szavaim ugyan nem voltak a megnyugtatására, de rajta felejtettem a szemem, átvonulhatott az arcomon valami fakóság.

Észrevette, elfordult. — A halál, az valami más — gondolhatta.

A halál — ott húzódik életünkben — gondoltam, és szerettem volna megsimogatni az arcát, úgy játszani a kezével, mint aki tudja: sem tenyér, sem csukló, sem kisujj nem tart örökké; ne szorongjunk.

De nem mertem.

A Kómál sebei

A Kómál a régi városra északról pillantott be, mint egy jól megépített erődfal. Ma már inkább hasonlít egy haláltusájában megmerevedett behemóthoz, egy szörnyre hasonlít, és mert itt ott már fák, házak, lépcsősorok, tűntek fel rajta mint makacs élősködők — mondhatni, olyan, akár egy khiméra, letűnt idők értelmetlen rémképe.

A Kómál nem több, mint tekenő formájú domb, nyugati nyúlványán riasztó pórésséggel. Nem nő fű a vörösfenyves lankán; sem fa, sem cserje nem ereszt ott gyökeret. A szerelmespárok ösvényei elkerülnek, és nem szívesen csavarognak arra az enyves kezű suhancok sem; messziről nézve ez a kopárság nemcsak hiány, hanem kihívás, sőt fenyegetés: miért, mióta szöktek meg innen a kertek, minek a sebeit hordozza a Kómál?

Kincset azért keresnek az oldalában merészebb kölykek, sze-

gényemberek; hiszen a porhanyó föld nem tiltakozik a legkezedtelegesebb szerszám ellen sem.

Emlékezhethetnénk a vassalakra Populonia környékén, a tolfai hegyek tömbjére, ahol a vason kívül a vörösréz sem volt ritka; s ha a Törökvágás ifjú hágóján átgördül a reggeli szél a Nádas pataktól a Kis-Szamosig és vissza, mint hang az egy szájba fogott két furulyában: zeneszó, fűmag, csönd, csönd sodródik a magasban.

Persze felhasználhatod a rezet nyersen is, ha vásárolni akarsz — aes rude —: fűszert, lepényt, fél korsó bort; még leányt is vehetsz rajta. De érdemesebb társzekerre rakni, és hagyni, hadd kövesse útját forgács és kőtömbök között Lemaus műhelyébe, tapasztott kemencék, fűjtatók, csiszoló kövek és fából készült szerszámok közé; hadd keszüljön el a bevonulás és a győzelem ragyogó hangszere. Görögországban is hírnévre tettek szert a tyrrén bronztrombiták.

Aita

FLERE — írta a villám égrea szót. Értelmezni sem mertük.

Mert Flere varázserejű jel, megnyitja a sötétség zárait, a fel-

korbácsolt tavakból felütik fejüket a démoni szörnyek, Tuchulcha is itt terem a kegyelem tavából oroszlánkörmeivel, griff fejével; a hegy gyomrában harangokat vernek félre, a patakok szurokszín öblei örvényleni kezdenek, a házak zárócserepei megrepednek csak úgy önmaguktól, a fából készült szobrokon kékes korhadás jelei, szentjánosbogár-villanásai mutatkoznak.

Távolról hallatszanak a haláltánc csattogatói, kereplői, szárnyak is suhognak, ugyan ki vezetheti a táncot?

Rejtőztek el, asszonyok; ti lányok, ki se mozduljatok a belső házból; rejtsetek el a gyermekeket mind: Aita közeleg kétélű bárdal, a halálosztó.

A fején farkasfej, arca csak mint a harcosoké.

Fellobban a nádas előtte, rikoltva szárnyalnak fel a vadmadarak, török sípok, bronztrombiták jelzik a vonulását; az égen egymásba csúsznak a felhők: földi falvak, városok felépülését-pusztulását játsszák el; az alvilág istene néma, csak a környezete harsog; villám írta a magasság lapjára, most szél a tó tükrére, hogy FLERE! Ne rettegjétek, időnként idefenn tombol Aita; nem válogat.

Árkossy István rajza

SERÉNY MÚMIA 20

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '94

SEM-interjú Ki vagy te, Benő Attila?

Olyan kérdés ez, amelyre én magam is jóideje keresem a választ, de ezideig még nem sikerült végleges feleletet találnom. Hogy egy kicsit túlozzak: néha magam számára is ismeretlen vagyok. Nem hiszem, hogy a szokásos életrajzi adatok sokat elmondanának rólam, vagy bárki másról. Nem hiszek a személyiség fejlődésében, csak lelki gazdagodásában. Úgy gondolom, mindenki már gyerekkorában kész személyiség, és az idő múlásával csak felszínre kerül, jobban megnyilvánul az, ami már kezdettől benne volt láthatatlanul. A személyiségét nem "kívülről" vett anyagból formálja az ember, hanem a már kezdettől benne meglévő tulajdonságok alakítják. Az egyén idővel felismeri magában, hogy mi az, ami azonos az igazi énjével. Ilyen értelemben belülről épül a személyiség, nem kívülről. A "kint" csak akadályozhatja vagy elősegítheti ennek a lappangó érnek az "élővé" válását. De ez a bennünk rejtőző személyiség, mely a valódi énünk, nem ragadható meg egykönnyen. Nem közeledhetünk feléje tudatosan, mert eloson. Engedni kell, hogy spontánul megnyilvánuljon, hogy kitöltson bennünket. Keresni kell folyton a bennünk levő Ént, és, ha megtaláltuk, meg kell őriznünk, mert könnyen elillanhat.

Én magammal valahol a keresés és a megtalálás határán vagyok. Még nem tudom, de már sejtem, hogy ki vagyok és mit akarok.

Máskülönben Marosvásárhelyen születtem 1968-ban, 1987-ben érettségiztem. Tizenhat hónapot katonáskodtam Bukarestben, majd 1990-ben sikeresen felvételiztem az egyetemre és azóta itt lézengek Kolozsváron. Első verseimet az Ifjúnunkás közölte 1986-ban. Nagyon ténszerűen és szárazon ezek az életrajzi adataim. Mondanak-e valamit rólam?

— *Kérdésedre visszakérdeznék: ez a keresés és megtalálás határán levő én egyszerre Marosvásárhely után felkerült Kolozsvárra. Mi irányított ide? És mennyiben volt személyiség-formáló az itteni "szellemiség"?*

— Az irodalom szeretete volt az az irányító, amely ide vezérelt. Ha Marosvásárhelyre gondolok, azt kell mondanom, hogy szerencsés ember vagyok. Marosvásárhelynek köszönhetem, hogy olyan személyiségekkel találkoztam, akik nagy hatással voltak arra az álmodozó kamaszra, aki voltam. Itt első sorban Székely Jánosra, Markó Bélára, Kozma Bélára gondolok. Kozma Béla volt a középiskolában a magyartanárom, akitől az irodalmon innen és túl is sokat tanultam. Székely Jánossal és Markó Bélával az Igaz Szó révén kerültem kapcsolatba. Biztatásaik-

kal rossz hatással voltak rám: nekik is köszönhető, hogy nem hagytam abba a versírást, ezt a gyönyörrel kecsegtető önkínzást. Itt Kolozsváron az egyetemtól kevesebbet kaptam, mint amennyit vártam. De ezen a területen is kárpótolva érzem magam a Láthatatlan Kollégium tagjaként. Hasonlóképpen nyereségnek tartom azt, hogy megismerkedtem olyan fiatalokkal, akiket kínoz a tehetség, a jelek szerint nem hiábavalóan. Hogy igazán mit jelentett nekem Kolozsvár és mivel gazdagított, csak egy bizonyos időtávltából visszatekintve fogom tudni helyesen felmérni.

— *A versírás, a "gyönyörrel kecsegtető önkínzás" folytán bekerültél egy irodalmi körforgásba. Milyen véleményed alakult ki az irodalmi életről, magáról az irodalomról, és a versírásról?*

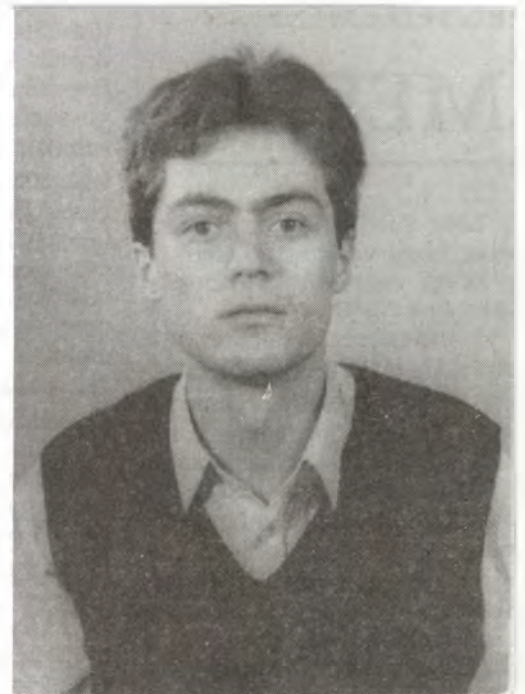
— Az úgynevezett irodalmi élet nem foglalkoztat. Azt tartom, hogy maguk a művek a fontosak, nem ami a színpalak mögött van. Csak a művek árulkodnak hitelesen bárki tehetségéről, nem a szóbeli megnyilatkozásai, életmódja, vélemények stb. A műalkotás mindenképp főlött. Az író, a kor, a társadalmi viszonyok csak háttér, csak adalék a műhöz. Inkább halhatatlan művek vannak, mint halhatatlan művészek. Az alkotó mulandó élete csak lábjegyzet lehet egy-két fennmaradó műalkotáshoz.

Az irodalom? A szabadság szimbóluma. Nem szolgál senkit és semmit közvetlenül. Csak önmagát. A mű nem cifra szolgálja az alkotójának. Mert mindig más (is), több (is) lesz belőle, mint ami a művész szándéka. Az irodalom nem egy eszme illusztrálása, nem fegyver valamely ideológia szolgálatában. Mondjak-e még olyan közhelyet, amivel egyetérték?

A versről az a rögeszmém alakult ki, hogy hiteles kell hogy legyen és érzékeletes. Érzékletességen elsősorban a képszerűséget értem. Nem hiszem, hogy a verssorokba tördelt, fogalmi nyelvezetű filozofálgatás vers volna. Vers kép nélkül olyan, mint egy absztrakt festmény: semmit sem mond, mert túl

Galbovy Attila rajza

sokat akar mondani. A hitelességét pedig az biztosítja, hogy az írás mögött kirajzolódik a megszólaló arca, már-már hallani vélem a pulzusát. És ennek az arcnak az élességét a világnézeti kiforrottság, határozottság adja meg.

— *A versről, az irodalomról kifejtett "határozott" véleményeddel, gondolom, nem állsz egyedül. Kiket tekintesz ezirányban mestereidnek, példaképeidnek?*

— Kamaszkoromban mindent olvastam válogatás nélkül, ami a kezembe került, és mindig azért az íróért rajongtam, akinek a könyvét éppen a kezemben tartottam. Később egyre kevesebb lett az az író, akit igazán magaménak éreztem. Ma József Attila, Kassák Lajos, Radnóti Miklós, Nagy László, Pilinszky János, Juhász Ferenc a kedvenc költőim. Az angolok közül: T. S. Eliot, Ezra Pound, Gregory Corso, Allen Ginsberg. A prózaírók közül Kosztolányit, Déryt, Örkény Istvánt, illetve Thomas Hardy, James Joyce, Joseph Conradot olvasom szívesen.

— *Milyen a viszonyod a kortárs magyarországi fiatal írókkal? Létezik-e átjáró közöttük?*

— Személyesen nem ismerek egyetlen fiatal magyarországi író sem. Átjárók sem igen vannak. De remélhetőleg a közeljövőben lesznek.

— *Milyen terveid vannak a jövőre nézve?*

— A versírást ezután sem szeretném abbahagyni, bár kezdem egyre kritikusabb szemmel nézni papírpazarló firkálásaimat. Az utóbbi időben prózáírással is kísérletezem. A többi majd meglátjuk.

— *Írásaidal szigorúan, kritikusan bánsz, a versek mellett prózát és — te ugyan nem említetted —, de esszét is írsz. Elégedett vagy önmagaddal?*

— Nem vagyok túlságosan elégedett magammal, érzem, hogy még sokat kell dolgoznom. De annyira elégedetlen se vagyok, szerencsére, hogy elcsüggedjek. Az írásban válaszokat keresek kérdéseimre vagy egyszerűen próbálom világosabban megfogalmazni magam számára őket. Mi más tehetnék, írok, amikor ama "belső hang" sügni kezd valamit. Amikor nem, hallgatok. Azokra hallgatok, akiknek írásait szívesen böngészem.

Kérdezett FEKETE VINCE

BENŐ ATTILA

FOLYOSÓK

Folyosók: behunyt szemű épületek gyomrai.

Folyosók: kígyózó éjszakák.

Folyosók: amelyekben kezdeből kisiklanak a tárgyak,
mint ficánkoló vizes halak.

Folyosók: befalazott áldozatok suttogásaival.

Folyosók: tévelygéseite vadonjai.

Folyosók: beskatulyázott napfogyatkozások.

Folyosók: földalatti csatornák.

Folyosók: melyekből ki nem léphetsz.

Folyosók: melyeken sehova el nem érhetsz.

TÁRGYAK SZERELME

Sarkok, élek, hegyek vicsorítanak rád odakint,
és idebent kedvenc tárgyaid szerelmesek beléd,
testedet, húsdodat kívánják.

Késed kezébe mar,
borotvád arcodat sebzi,
a tű hegye ujjadnak ugrik,

elrejtőzött szilánkok lesik lépteidet.

Szép vagy — gondolják a tárgyak —
de megkívánnak a gyógyszerek.

A MÁSODIK ÉDEN

Elromolnak a fák.

A virágokból kifogy az üzemanyag.

A fászlakra nem jut zöldfesték.

Nincs tisztítószert a kormos égre.

A mágusok nem tudnak pírt lehelni
a sápadt arcokra.

Félelem örvénylik a szemekben,
lángpallosok alatt lúdbőrzik a test,

és már nincs hova kiűzni bennünket
a rozsdázó édenből.

Sárosi Csaba: Ölelés

FEJEK ÉS FEJVADÁSZOK

Kivándorlás, változó idők, múlt-jelen- és jövő bűnök folytán, én a következőkben látom eme, talán "Transz-Ébernek" is nevezhető nemzedék eddigi jellemzőit:

1. A vezéregyéniségek egyértelmű elfogadásának a hiánya, illetve: egyféle vetésforgó-jelenség. Individuális rotáció a csoportok vezetésében. Decentralizáció. Demokrácia. Mindez jó, mert vitalitás. Rossz, mert szétforgácsolja az erővektorokat. Az "elszipkázás" veszélye. A hierarchiák elvetése anarchisztikus és általában "plebejus" jelenség. Mindezt e nemzedék társadalmi hagyománya is magyarázhatja. S e társadalmi-anyagi-szellemi eredet az oka azoknak a meglehetősen komoly, szellemi-pszichikai-erkölcsi sérüléseknek is, amelyeket ez a nemzedék, akarva nem akarva, hordoz. Annál is inkább elismerést és csodálatot érdemel az az eddig heroikusnak is mondható kitartás és állandó erőfeszítés, mellyel ez a "Túl-Éber" irodalmi nemzedék és Kft minden anyagi és kultúreszközökben való nincstelensége ellenére, a szellem útját próbálja járni.

2. A műveltségélmények háttérbe szorulása a fentiekből adódik. Értékviszonylagosság. Értékkontesztációk. Axiológiai (értéktani) rehabilitációk és "szobordöntések" igénye. Új értékrendszer. Más értékrendszer. Rejtő, heroic fantasy, Tandori, Hamvas, Szentkuthy, Schütz Antal, Gyöngyösi stb, stb, stb. a zászlókon. A műveltségélmények jelenlegi hiányának eljövendő "revansára" lehet majd várni az eljövendő években.

3. A társadalmi érvényesülés vágya. Mint arrivizmus, nem föltétlenül szimpatikus jelenség, s ez még visszaüthet éppen azokra, akik erre a malomra hajtják a vizet. Mint ambíció, örvendetes és az alkotás egyik gyarló, luciferi, de hasznos motorja. Erre a Julien Sorel-i nemzedékre is egy bizonyos pisztolylövés fogja föltenni a .-ot az i-re. Azaz, kevésbé szibillisztikusan: az ember addig kapaszkodik fölfelé az Uborkafán, ameddig... meg-nem-üti a Bokáját. Ezután két lehetőség van: vagy lemászik az ember s kivágja az uborkafát, vagy... még feljebb mászik föl rá.

4. Politikailag: el-nem-kötelezettség. Egyelőre. Egyelőre még távol áll az exkluzivista (populista vagy/és totalitarista) ideológiáktól. Ez sem egy rossz pont.

5. Összegezve: jelen pillanatban (ebben a nemzedékben) a középszerűség demokráciája még koegzisztál (együttél) az individuális (egyéni) önmegvalósítások egyenkénti céljaival és vágyával. "Mind lehetünk nagyok, ha én is nagy leszek." Egyelőre még nem az igazi értéklétrehozás az igazi és egyetlen cél, hanem csak a külsődleges, intézményi és kultúrtársadalmi elismerés. Bocsánatos bűn: minden ifjú irodalom gyermekbetegsége.

6. Az érintettek (nem rangsorolva, de nem is ABC-sorrendben):

Sántha Attila (*Echinox*-szerkesztő, költő, kritikus stb.)

Fekete Vince (*Múmia*-szerkesztő, költő, kritikus stb.)

Kelemen Hunor (*Ráció*-szerkesztő, költő, kritikus stb.)

Orbán János (költő, kritikus stb.)

László Noémi (költő, kritikus stb.)

Vida Gábor (*Éber*-szerkesztő, költő, kritikus stb.)

Vermesser Levente (költő, kritikus stb.)

Hubbes László (költő, kritikus stb.)

Demény Péter (költő, kritikus stb.)

Jánk Károly (költő, kritikus stb.)

Madaras Péter (költő, kritikus stb.)

7. További megfigyelők és fölmérők:

Rostás István

Magyari Tivadar

... ÉS MÉG SOKAN MÁSOK...

FRANÇOIS BRÉDA

Elhangzott az árkosi Kastély Tanácstermében
1994 májusában

MOLNÁR JÓZSEF

FEJEZETEK EGY MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS MONOGRÁFIÁBÓL

Főurak, főpapok és tanárok

— Misztótfalusi támogatóiról és barátairól —

BETHLEN MIKLÓS (1642-1716)

Misztótfalusi magasrangú pártfogói közül Bethlen Miklós az egyetlen, akivel való ismeretségéről nemcsak a Mentségből és fennmaradt leveleiből értesülünk, hanem magától Bethlen Miklóstól is, aki élete végén bécsi fogságában írt Önéletírásában "ritka nagy mesternek" nevezi és hosszan megemlékezik arról, hogy a "typografiához való drága eszközeit" az erdélyi urakkal meg akarta vétetni az özvegytől a kolozsvári kollégium számára. Noha a kancellár és Misztótfalusi ismeretése a nagyenyedi diákevékből eredhet, Mentségében csak egyszer említi nevét, idézve Amszterdamból Tofeus püspökhöz és Teleki Mihályhoz küldött levelére adott válaszát. Ekkor is csak azért, hogy a kancellár tíz év előtti biztató szavaival védje magát azokkal a vádakkal szemben, hogy illúziókat él, nem veszi figyelembe az erdélyi realitásokat és "Belgiumi akkurátiót" álmódzik a hazában, melynek ellenfelei szerint jobb csak megmaradnia régi állapotában s semmi szükség iparkodnia. "Bezzeg másként járt elméje — veti oda nekik — a Mélt. urnak, Bethlen Miklós Uramnak, midőn Belgiumban nékem ekképen írt: 'Tsak lopd-el Hollandiának mesterségeit, és tsináljunk Erdélyből egy kis Hollandiát; még mind nékem, mind néked egy-egy tonna aranyunk lészen'. Ilyen hangon csak jó ismerősnek lehet írni; ez a mondat arra vall, hogy Bethlen nagyon is figyelmesen olvasta annak idején a Biblia-javításai miatt védekezésbe szorított Misztótfalusinak Tofeushoz és Telekihez írt levelét, és megmaradt emlékezetében, amit Frank Ádámról mondott.

Elképzelhető, hogy Horti István mellett Bethlen Miklósnak is szerepe volt abban, hogy a szegény misztótfalusi szülők tehetséges gyereke bekerülhetett a híres nagyenyedi kollégiumba, hiszen Bethlen Miklós akkor tájt lett a kollégium kurátora, mikor az ifjú Kis Miklós megkezdte tanulmányait. Ez persze csak feltételezés, de 1673 elején biztosan kellett találkoznia a diák Kis Miklós nevével, akinek aláírása ott szerepelt a Nadányi János professzor ellen készített beadványon. A kurátor ebben a fontos ügyben bizonyára kihallgatta az elégedetlenkedő, lázongó diákokat, s nekik adva igazat alakult ki az a véleménye Nadányiról — melyet Önéletírásában sem felejtett el följegyezni —, hogy professzorságra alkalmatlan, zavaros fejű ember. Lehet tehát, hogy ettől kezdve jobban szemmel tartotta Horti István kedvencét, a feketehajú, alacsony termetű, szorgalmas, eszes diákokat.

Nincs nyoma annak, hogy Tofeus püspök vagy Teleki Mihály írásban válaszoltak volna az amszterdami Biblia szorongatott nyomdászának. Mivel a levél az említettek kívüli "Eredély országának külső és belső rendein mindazoknak" szólt, akiknek a Biblia kinyomtatását "elméjük eleibe tenni illik", Bethlen Miklós válaszát, melyből csak azt az egy mondatot ismerjük, amit Misztótfalusi

több mint tíz évvel később idézett, hivatalos véleménynek is tekinthetjük. Ebben nyilván nemcsak Hollandia gazdagságának ellopására biztatta, hanem megkezdett munkájának, a Biblia kinyomtatásának befejezésére is serkentette, elhárítva előle a különböző pletykák miatt keletkezett akadályokat. Talán épp ez a levél vitte a "vidámító választ Erdélyből", s talán azt is, hogy pártfogóját, Horti Istvánt püspökké választották, melyen aztán "mindenek megfordulának". Lehet, hogy véletlen, de mégis meglepő, hogy öt év múlva hazájába visszatérve Misztótfalusi elsőnek pártfogói közül épp Bethlen Miklóssal találkozott. Erről a találkozásról írásos bizonyíték is maradt. Kassáról 1690-ben Teleki Mihályhoz intézett levelében említi, hogy "Minap tek. Bethlen Miklós Uram ö Kegyelme itt létének alkalmosságával" rövid írásban jelezte Lengyelországban megárestáltatott jószágai miatti ügyét-baját. Csak röviden — mondja —, mert reménykedett abban, hogy boldogulhat azon az úton, melyet "ő Kegyelme feltalált vala". Semmi kétség, Bethlen ellátta jótanáccsal, mi módon kísérelje meg jószágainak visszaszerzését, de mivel az ajánlott út nem vezetett célhoz, fordult most újólág Telekihez, kérve, hogy a kancellár a fejedelem "authoritásából" írásson levelet Lengyelországba.

Már elkészültem a Bethlen Miklós és Misztótfalusi kapcsolatáról szóló fejezettel, mikor Bethlen Miklós levelezésének kiváló ismerője és összegyűjtője, Jankovics József felhívta figyelmemet, hogy az általa szerkesztett "Bethlen Miklós levelei" első kötetében, mint mondta, ha nem is sok, de néhány

információ található az 1690-es lengyelországi könyvfoglalással kapcsolatban. Mint kiderült, Bethlen Miklós leveleiben valóságos kincsesbányára leltem. Igaz, elsősorban a lengyelországi könyvfoglalással kapcsolatos segélynyújtásra vonatkozóan. Ebben az ügyben Bethlen öt latin nyelvű levelet írt Lederer Márton eperjesi kereskedőnek és kettőt magyarul Teleki Mihálynak.

Mint láttuk, Misztótfalusi találkozott Kassán az erdélyi sókereskedelem ügyében az osztrák megbízottal tárgyaló Bethlen Miklóssal, aki azonnal segítségére sietett. A Lederer Márton eperjesi kereskedőhöz írt első levél nem sokkal e találkozás után, 1690. február 26-án kelt. Ebben Misztótfalusi még csak közvetve, egy fedeles "brandenburgi cséza" tervezett vásárlása révén került szóba. Még csak arra kérte Lederert, mutassa meg a csészt Misztótfalusinak, s ő mondjon majd véleményt róla. Csekély dolog ez, de mégis mutatja, hogy Misztótfalusi véleményében megbízott. Egy hónappal későbbi, március 28-án Bethlen-szentmiklósról küldött levelében szól a Misztótfalusinak adott és adandó támogatásról: "... Hálás vagyok a jóindulattal vállalt kapcsolatért, meg a Tótfalusi úrnak adott 110 tallérért, mely összeget, valamint ha Kassán kelt másik kötelezvényem erejéig többet is adna Uraságod ugyanezen Tótfalusi úrnak (amit hogy kérem is, hogy szükség esetén adjon) azt is tőlem ott és akkor kapja vissza, ahol és amikor kívánja". Ezekből a sorokból arra lehet következtetni, hogy Kassán Misztótfalusinak adott egy kötelezvényt, amellyel hitelt vehetett föl. Hogy mennyire komolyan vette Misztótfalusi megsegítését, az anyagi támogatáson kívül kiderül abból is, hogy Lederer külön jóindulatába ajánlotta Okolicsány Pál ügyvédet (aki a levelet vitte hozzá), "a felséges fejedelem követét Lengyelország királyához, valamint Tótfalusi úr dolgában a nemes szepesi Kamarához."

Még két hónap sem telt, máris újabb támogatást küldött az anyagiak hiányában tétlenségre ítélt, kétségbeesett Misztótfalusinak. Lederer Mártonnak 1690. május 14-én küldött leveléből értesülünk, hogy ezúttal komoly összeggel támogatta: "... Bröseck úr révén küldtem ennek a Tótfalusi Nyomdásznak 100 aranyat és 100 magyar forintot, iratban írtam neki, hogyha alkalma van rá, ebből fizesse vissza azt a 110 tallért. Ha ez nem alkalmas számára, csatolok egy másik írást a nemes szepesi Kamarához erről az uraságod számára visszafizetendő 110 tallérról, ami remélem, hogy elintéződik." Erről az igazán jelentős anyagi támogatásról Bethlen Miklós leveleinek közzétételéig nem tudunk. Mint a Mentségből is kiolvasható, Misztótfalusi azért szorult ekkora anyagi támogatásra, mert indulása előtt Hollandiában minden készpénzét könyvekre és nyomdai felszerelési tárgyakra költötte s csak annyi pénzt hagyott magánál, amely számítása szerint elegendő a hazatéréshez szükséges költségek fedezésére. Bár már 1684-ben számolt a Lengyelországon keresztül való hazautazás nehézségeivel, ezért kötötte ki már akkor Salamon Benedictussal kötött szerződésében, hogy segítségére lesz, pedig akkor még hírért sem hallotta Alexander Zabokrzycki grófnak, aki szállítmányát lefoglalta. Hogy milyen korán és mennyire foglalkoztatta a biztonságos hazatérés gondolata, kiderült e szerződés egy mellékmondatából. Már előtte megállapodott egy másik

lengyelországi ügyfelével (akinek egyébként szintén csak a nevét ismerjük), Marcus Frankellel, hogy segíteni fogja, ha Lengyelországon keresztül utazna haza.

Mint tudjuk, aggodalma nem volt alap-talan. Hollandiából kilépve mintha valóban elhagyta volna az Isten, ahogy Mentségében panaszolta. Nagy nehezen elvergődött Kas-sára, de a megpróbáltatások még ott sem értek véget. Mint Bethlen Miklósnak Ledererhez június 7-én írott leveléből megtudjuk, a május elején küldött 100 aranyat és 100 forintot, melyet Bröseck osztrák gróffal küldött, akivel Apafi megbízásából ausztriai és erdélyi sókereskedelem ügyében tárgyalt, — nem tudni mi okból — még mindig nem kapta kézhez, pedig Misztótfalusi maga nevezte meg azt az eperjesi polgárt, akinek Bröseck a pénzt átadta. Hogy mi történt a pénzzel, máig sem ismert. Mivel később soha nem történt említés róla, feltételezhetjük, hogy valahogy mégis elintéződött. Nyilván még ez a tetemes összeg is kevés volt költségei fedezésére, különben nem kellett volna Bethlen Miklósnak még 1690. október 21-én külön intézkednie a korábbi 110 tallér visszafizetéséről Lederernek.

Bethlen Miklós Misztótfalusi megsegítése érdekében két levelet is írt Teleki Mihálynak. Hogy mennyire fontosnak tartotta Misztótfalusi ügyét — és tegyük hozzá — Bibliájának felszabadítását (mint 1691. március 17-én Bethlenszentmiklósról írt leveléből megtudjuk), személyesen is akart találkozni "Tótfalusi dolga miatt" a kancellárral. Érdemes a levélnek "Tótfalusi dolgára" vonatkozó részét teljes egészében idézni, a kuriózum kedvéért eredeti helyesírással: "Későn jöve megh szolgám, ha olykor tudtam volna megh, hogy Küküllő Varigh megh előzhettem volna, bizony oda mentem volna, kiváltképpen e miatt a Tótfalusi dolga miatt, de eztis egy Radnothi Gyalogh ember estve felé hozá, kötelességemnek hogy mind tartozásom mind akaratom szerint, hogy megh nem felelhettem ez az oka, es a kezd io akarattjától botsánatot várok.

Ezt a Tótfalusi dolgát kezd lattyá, az Ördogh latorsága mibe hozta, de bizzunk Istenbe, tudom kezd munkáját nem szánnya, es a mint kezd mondá, hogy Okolitsanit szintenn küldeni akarta, de a Tótfalusi írására nezeve tartoztatta megh, immar Vram kezd io akarattya és tettzésére ha-

gyom, ha tsak avval a készülettel el indittyáé kezd Okolitsani Vramat, avvagy uyabb levelekkel és Instructioval a mint Tótfalusi írja. En irtam egy Minutat a Királynak (.noha az emberek nyelvére nézve nem örömet Cancellariazok parantsolatlan, de a dologh hamarabb voltáért.) ha kgánek tetzik el köldheti Udvarhoz a Nagyari Pataki Vrameknak irt levellel egygyütt és procurallyak eo kegyemek.

Ennékem penigh szükségesnek lattzik, hogy a melly Minutat

prajnernek es a Kamaranak minutaltam, azis expedi- altassek, mind a betsület azt kívánvann, hogy ember megh keöszönnye az edigh valo jo akarattyaokat, mind penigh hogy procurallya tovább magiar országonn valo által botsáttását, ha amonnet menekedhetikis.

Az en Kassai Soos munkamhoz képest ugian akadályosonn esik a Prajnernek és Kamarának valo írás, mert abbol megh láttyák, hogy en már megh jeöttem, es tsudalni foghják, hogy a Tótfalusi dolgáról ir es emberetis botsátotta eö Nga, emerről penigh altumsilentium, irnékis én Prajnernek, ha nem egyebet legh alább azt, hogy 4. Aprilis kezdödik a Gyülés, es onnet tudositatik de summa rei, talám nemis árt Vram ha Okolitsanit erre dirigallya kegytek én felém, és enis szollhatok velle a dolgokrol."

E levélből három fontos dolgot tudunk meg a Lengyelországban lefoglalt szállítmány-felszabadítása érdekében a legmagasabb helyen tett intézkedésekről.

Misztótfalusi az 1690. március 4-én Kassán kelt levelén kívül még más, eddig ismeretlen levelet is írt Telekinek lengyelországi jai felszabadításának lehető legsikeresebb módjáról. Talán azt kérte benne, hogy küldjön a fejedelem külön megbízottat a királyhoz. Kétségtelen, hogy Misztótfalusi segélykérő levelei alapján hosszan fontolgatták is, milyen utasításokkal és levelekkel lásák el a fejedelem nevében a lengyel királyhoz és valamelyik lengyel püspökhöz küldendő Okolicsányi Pál ügyvédet és Misztótfalusit.

Bethlen Miklós Misztótfalusival való kassai találkozása után azonnal írt is Sobieski Jánosnak, "noha — mint Telekivel később közölte — nem örömet Cancellariazok parantsolatlan, de a dolog hamarabb voltáért" nem maradt más választása.

Ami e levél ismerete nélkül korábban csak sejtettünk, most bebizonyosodott, hogy a Breuner grófnak és a bécsi Kancelláriának küldött levél fogalmazványát, a "Minutát", ahogy Bethlen nevezi, március közepe táján ő mondta tollba Fogarason. Mint láttuk, a levelet, a fogalmazványon lévő dátum szerint március 20-án postázták, feltehetőleg még a fejedelem aláírásával. Hogy Bethlen Miklós milyen fontosnak tartotta a gyors intézkedést Misztótfalusi megsegítésére, kiderül abból, hogy külön kérte Telekit, dirigálja Okolicsányit feléje — Bethlenszentmik-

lósra, hogy ő is elláthassa jótanácsokkal.

Bethlen Miklós, Apafi és Teleki Mihály — igaz, sajnos eredménytelen — szorgoskodása és anyagi áldozata Misztótfalusi javainak felszabadítása érdekében bizonyoság arra — amit Mentségében többször is hangoztatott ellenfeleivel szemben —, hogy személyének és Bibliájának ügye akkor közügy volt. Annak tekintette a fejedelem, a kancellár és Bethlen Miklós is. Nyolc esztendő múlva, már magányos, üldözött vad volt hazájában. A kassai találkozás után három hónap múlva, június 6-án értesült Bethlen Miklós Okolicsányi Pál leveléből, hogy Misztótfalusi lefoglalt jószágaival szerencsésen megérkezett Debrecenbe: "Isten kegyelméből ide Debrecenbe békével érkeztem Tótfalusi urammal együtt és jószágával... Tótfalusi uram nagy bajjal innét-onnét szerezgetvén valami kevés költséget, azzal vagyunk."

Aztán mintha hosszú időre megszakadt volna a nyomdász és a közben kancellárrá kinevezett Bethlen Miklós közötti kapcsolat. Legalábbis írásos bizonyíték nincs. Annál gazdagabbnak tűnik a szellemi kapcsolat. Jóllehet Misztótfalusi nyolc évvel volt fiatalabb Bethlen Miklósnál, ami abban a korban majdnem generációs különbségnek számított, nézeteikben, műveltségükben sok közös vonást fedezhetünk fel. A nagyenyedi kollégium és főként Apáczai Csere János szelleme mindkettőjüket egy életre ellátta szellemi útravalóval. Bethlen Miklós önéletrajzában azt vallotta Apáczairól: "ha nemzetiségéhez, hazájához, abban Isten dicsőségéhez való szeretet, le nem hozta volna, professzori tisztességes hivatala és kenyere lett volna oda fel", mondhatnók, akárcsak Misztótfalusinak, s ezt bizonyára ő is tudta. Talán azt is sejtette, hogy az "ostoba, háládatlan magyar világ" nemcsak Apáczaihoz volt "méltatlan", hanem a nemzetiségének, hazájának s abban Isten dicsőségének ugyancsak szolgálni akaró Misztótfalusihoz is. Aki Apáczaival kapcsolatban ezt írta: "ha maradéka maradt volna és módom lett volna benne, bizony megmutattam volna, hogy én Apáczait mint atyámat, úgy tartottam, szerettem, becsültem s emlékét ma is becsülöm.", az nem lehetett közömbös Misztótfalusi sorsával sem. Hogy mennyire így volt, kitűnik az eklézsia megkövetésére ítélt, meggyötört, megalázott nyomdász "sok megkeserítettetései" után írt fellebbezésére adott válaszból is. A választ a Gyulafehérvárban összegyűlt református előkelőségek, a püspök, professorok és papok tanácsának jegyzője, Bethlen Miklós fogalmazta. A fennmaradt, kézzel írt szöveg ugyan — Jankovics József szíves közlése szerint — nem Bethlen kezeírása, de engesztelő szelleme és különösen a befejező mondatok Bethlen Miklós mély emberségére és humanizmusára vallanak. És arra, hogy azok közé a kevesek közé tartozott, akik valóban értékelni tudták a nagy mester áldozatát és munkásságát:

"Javaljuk, hogy az mely oblatiókat térszünk, higgye el, hogy maga nyugodalmára igaz keresztényi szeretetünkéből cselekeszszük. És mind mesterségének ritka és szükséges voltát, mind magának abba való perfectióját, és azáltal nemzetünknek is nevedett becsületit, mind ezekből penig hazájához, nemzetéhez, de kivált vallásához kilátszó buzgóságát azzal remunaráljuk, hogy becsületire ezután jobban igyekezzünk

>>>>> folytatás a 12. oldalon

>>>>> folytatás a 11. oldalról

és úgy disponálunk, hogy öt esztendőktől fogva lejött academicusok tartozzanak neki cedálni in omnibus conversationibus; annál inkább az kik ezután lejönek, excepto ha ki professorságra vagy esperestségre promoveálódik."

Ezekből a meghatóan emberi szavakból az is kiolvasható, ha Bethlen Miklós az egyre háládatlanabb kancellári tevékenysége miatt nem is avatkozhatott bele a nyomdász elleni alattomos harcokba, sorsát mégis figyelemmel kísérte. Ebből a válaszból arra is következtethetünk, hogy Bethlen Miklós nem lehetett jelen a nagyenyedi zsinaton, melynek határozata papi gyűlölködésből és nem "keresztényi szeretetből" született, mint a kancellár szellemét magán viselő engesztelő szavak a nyomdász utolsó segélykiáltására.

A Bethlen Miklós által fogalmazott határozat lezárta a Misztótfalusi ellen sok éven át folytatott hajszát. Ellenségeinek is el kellett hallgatniuk. Nem tudunk azonban arról, hogy a kancellár korábban, a megveszekeedett hajsza idején mint a református egyház világi főgondnoka szóban vagy írásban nyíltan állást foglalt volna a nyomdász mellett, tehát a Misztótfalusi hazajövelekor adott segítség és a nagyenyedi zsinat határozatát majdnem hatályon kívül helyező válaszig. Ennek csak az lehet a magyarázata, hogy Bethlen Miklós épp ezekben az években látta összeomlani az élete nagy művének hitt Diploma Leopoldinumba vetett minden reményét, az erdélyi fejedelemség úgy-ahogy biztosítottak vélt autonómiáját. Ezekben az években az erdélyi országgyűlés elveszítette jelentőségét, az erdélyi kancellária helyett a bécsi döntött Erdély ügyeiben, a gubernátor helyett az Erdélybe küldött katonai főparancsnok gyakorolta a tényleges hatalmat. Bethlen minden energiáját felemészítette a gubernátorral, a főparancsnokkal és a bécsi vicekancelláriával vívott küzdelme. A fejedelemség sorsát eldöntő országos ügyek mellett az első időkben talán papi csetepatének tekintette a Misztótfalusi és ellenségei között föllángolt harcot. Csak a megszegyénítő eklézsiamegkövetés után foghatta föl igazán, micsoda igazságtalan ítélet született Nagyenyeden a gubernátor és a hiúságukban megsértett papok összefogásából, melyről ő csak utólag értesült. Talán éppen ezért ő sugalmazta Misztótfalusinak, hogy ne nyugodjék bele a nagyenyedi határozatokba és kérje sérelmeinek orvoslását a református egyház vezetőitől, az erdélyi református egyház részleges zsinatától. Különben elképzelhetetlen, hogy a nyomdász "sok megkeserítettetése" után remélhette volna a zsinat elítélő határozatainak enyhítését, és megírja beadványát. A gyorsan megszületett válasz is mutatja, milyen fontosnak tartotta akkor Bethlen Miklós Misztótfalusi rehabilitálását. Aligha lehet véletlen, hogy a kancellár tömörked gondja-baja ellenére nemcsak résztvett a konzisztórium ülésén, hanem még a jegyzői tisztséget is elvállalta, amelyet Nagyenyeden még Bajtsi András töltött be, hogy amennyire lehetséges, utólag igazságot szolgáltatson a papok bosszújának áldozatul esett, vele rokongondolkodású "ritka nagy mesterembernek".

Ha túlzás is lenne Erdély kancellárját, a grófi ranggal ékesített főurat, Bethlen Miklóst a református egyház nyomdásza barátjának nevezni, mint Tolnai Gábor tette, kultúránk közös gyökereihez és rokongon-

dolkodásukhoz nem férhet kétség. Mindkettőjüket ugyanaz az iskola nevelte. Bethlen fiatalon bejárta Hollandiát, Angliát, Franciaországot és Itáliát, Misztótfalusi tizedfél évet töltött Hollandiában, nyugaton szerzett tapasztalataik alapján szinte egyformán érezték Erdély elmaradottságát és a reformok szükségességét, különösen a közoktatásban, hiszen a nagypolitikában a nyomdász nem hallatta hangját. A romlott közállapotokat mindketten a korszerűtlen iskolai oktatásnak tulajdonították. Bethlen Miklós csak helyeselhetette Misztótfalusi küzdelmét a magyar nyelvű oktatásért, a magyar iskolakönyvekért, hiszen maga is vallotta, mennyire fölösleges a latin erőszakolása, mint Önéletírásában mondja: "Írás, olvasás és az egy antichristiana latina linguának tanulásában telik el tíz, tizenkét esztendő, mégis van-

é egész Erdélyben is nemes ember jó, csak középaránt való latinus is? nem értek literátort, mert az egész Európában is szűk". Ezt olyan ember mondja, aki kitűnően tudott latinul, ezen az államigazgatási ügyintézés holt nyelvén írt röpiratot, mint ahogy Misztótfalusi is latinul írta Apológiáját. Elképzelhetetlen, hogy Bethlen Miklós ne tudott volna Misztótfalusinak a magyar nyelvű oktatás érdekében kiadott és ingyen osztogatott kiadványáról, Nagyszőnyi István Magyar oskolájáról. De nem feledkezett meg az amszterdami aranyos Bibliáról sem, amelyet a fiatal Misztótfalusi azért igyekezett minden akadályt legyőzve gyorsan kinyomtatni, mert mint Tofeus püspökhöz és Telekinek küldött levelében írta: "hova tovább minél nagyobb veszedelmét 's elnyomtatását hallottam annak a nemzetnek, és egyszer 's mind romlását a' mi nyomorult Hazánknak". Ezeket a megrendítő szavakat aligha feledte kancellár korában, hiszen neki is, mint Misztótfalusinak, élete végéig mindenben legfőbb mérce a Biblia maradt.

A kor sajnos nem kedvezett a művelt embereknek. Erdély legműveltebb főura is alul marad küzdelmeiben a nyegle, hedonista Gubernátorral és a kegyetlen, erőszakos bécsi tábornokkal, Rabutin generálissal szemben. Bécsi rabságában Önéletírását körmölve még egyszer felrémlt előtte a halott nyomdász alakja, akinek özvegyén sok-sok évvel előtte kancellár korában szintén segíteni akart:

"Hogy Tótfalusi Miklós ritka nagy mesteremberből a lelket kihajtá a bálványos-várrallyai tőle elvont malom és a Csepregi Mihály professzor üldözése, szükségesnek ítélték azt az ő mesterségének typographiához való drága eszközeit maga testamentoma szerént is megvenni az özvegyétől az ecclesia számára. Küldők inventálása és kézhezvételére Kaposi Sámuel fejevári professzort Kolosvárra, méne, jöve, kell érte 3000 magyar forint, noha többet is megért volna. A gubernátor beteges lévén, gyűlének consistoriumba Nalácsi István házához, én praesideáltam és proponáltam, hogy ha kinek Isten szívet alamizsnálkodásra indítja, ihol a helye és üdeje. Jaj Isten! Isten! micsoda rettenetes hallgatás; ha az Úr Jézus Krisztus effátát nem mond, és mind Lídiának, a szíveket meg nem nyitja, ki őt, ki hat forintot, ugyan nagy csuda, ha ki tizenöt vagy huszat ígirt, kettő vagy három; az egész főrend vagy consistorium ígireti sem hiszem tött volna három vagy négyszáz forintot. Ennek perceptorának rendelék Simonfi Mihályt, az ítélmestert, de talán semmit sem percipiált, mert tudtomra semmit is elé nem hozott benne, pedig hogy ellopta volna, nem hihetem. Elfört yana a lelke, az előttem álló inventariumot és egyéb írásokat vetém az asztalra s mondám: Lelkem uraim! mit gondol kegyelmetek? talán azt gondolja kegyelmetek, hogy az ilyen nemadás, ez a hidegség nem bűn? bizony sok ifjú paráznságánál, részegségénél meg némely hirtelen harag és veszedéskéből történt gyilkosságnál is nem kisebb, hanem nagyobb bűn ez: nem adni, ha kinek vagyon; mert amaz bűnök sokszor csak erőtlenségéből, hirtelen és ottan megbánt indulatból történnek, de ez ex deliberata malitia et ingratitude erga Deum et ejus evangelium. Ne adjon kegyelmetek bár ajándékon, csak adjon kegyelmetek kölcsön és ne többet, hanem csak ezer forintot; én a kollégium pénze intereséből azt is megadatom, és csak az özvegyet vehetnök reá, (kinek bizonyos okokért talán jobb is mind a háromezer forintot egyszersmind oda nem adni) három ízben két esztendő alatt contentáltatom egészen. Én bíztam ebben rész szerént a gubernátor, Nalácsi, Keresztési és egynehány ekkor absens nagy rend és magam erszényéhez is. A három terminuson való fizetés az én szavaim szerént tetszék, de kölcsönadásban csak olyan lón a buzgóság, mint az imént az alamizsnában; hanem osztán találók azt fel: kérjünk kölcsön gubernátor uramtól; vagy a bogdánházi jószágot, melynek az úr és a compossessor Bánffi urak tisztei miatt a kollégium mondani semmi hasznát sem veheti, adjuk el az úrnak, minthogy az is somlyai jószágból való porció. Jó léssen. Két főembert felküldének az úrhoz, de azt izené: nincs pénze, és így ebben semmi sem telék; hová tette azután a relicta azt a szerszámot, nem tudom."

Tegyük hozzá, hogy nyolc évvel Bethlen Miklós halála után, az özvegy két beadványát figyelembe sem vevő "rettenetes hallgatás" után a volt gubernátor fia, a református egyház párfogója, Bánffi György 1724. márciusában Récsy Boér Józseftől, Misztótfalusi ugyanabban az évben elhunyt leányának férjétől felesége jussán reá "deviniált" matrikokat és stömpölyöket", ha nem is 3000 magyar forintért, amennyit 20 évvel előtte Bethlen Miklós ajánlott fel az özvegynek, hanem csupán 2000 forintért megvásárolta a kolozsvári református kollégium számára.

Élethelyzetek — halálhelyzetek Hervay Gizella költészetében

>>>>> folytatás az 1. oldalról

nül olyan élet/halál helyzetekbe von, vonszol, cibál be minket, melyben vonakodunk osztozni! Mert hátha beleőrülünk, ámde úgy, hogy csak az Ó, a Másik örületét észleljük — hisz épp ez a biztos tünet! —, és hátha éppen ez az az egymásra mutogató, magányos és közös örület vette át alkotó és befogadó hagyományos viszonyának helyét? Hervay már húsz évvel a posztumusz sorok irgalmatlan diagnózisa előtt, a *Reggeltől halálig*-ban vádolt és védekezett ilyenképp:

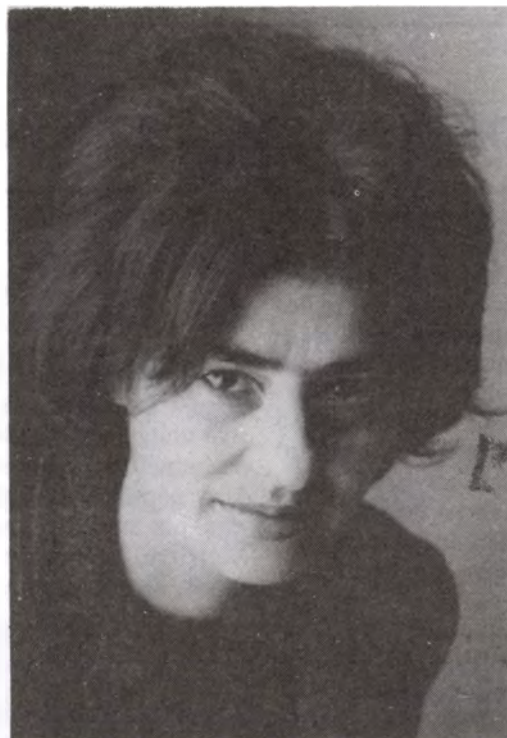
*Kegyetlen vagy, hiszen csak a sorsom
embertelen*

*Kegyetlen vagyok, hogy is kérhetem,
hogy osztozz szétzilált életemen.*

A sors különben is egyik kulcsszava Hervay lírájának (is), egyébként a legkülönbözőbb stíluskorszakok és költői nyelvek úgyszólván pótolhatatlan kelléke. Lássuk, hogyan hangzik hervayul: "én nem tanultam történelmet/sorsom maga történelem" — állítja verbálisan egy nemzedék, talán több nemzedék nevében; vagy bejelenti: "már nem élek/csak hordom a sorsom" az élőhalott jelentésű metaforába sűrítve az evangéliumi utalást tartalmazó szólás-mondást; ennél is gazdagabb mozgó kép a "faltól falig lépett veprsláb a sorsom": a rabot mint költőt, a költőt mint rabot zárja cellányi létterbe; hely ez a sors, klausztrófóbiás, és idő, ritmikai kötöttsége a költő utolsó önként választott térideje. A *Lódenkabát Keleteurópa szegén* című versében felsorolás elemeként a szókép tovább ágítja, az egész régiót átfogóvá, amúgy is gazdag jelentéskörét: "összecserélhető sorok", "összecserélhető halálok", továbbá: "hittek", "népek", "szerelmek", "kampók" — jelzőjeként az *összecserélhető* — valamilyen geopolitikai tömegsír közösségébe lők mindent, ami a felsorolásban szerepel. És végül még egy sorsmeghatározás verscímét bont ki

*mint aki idegenből jött meg
Magyarországra — magyarul —
mondom a sorsom s mintha japánul
beszelnék mintha kínaiul*

Igen, ez ilyen világ. Itt minden összecserélhető, felcserélhető mindennel, a haza a hontalansággal, a szülőföld az idegenséggel, a szolidaritás összetéveszthető az értetlenséggel, és anyanyelven is folyik a süketné-mák párbeszéde. Itt a látszat és a valóság egy és ugyanaz: "látszólag élünk mindahányan/valóban nem élünk mi sem ők sem". Összemosódik — többes és egyes számban és minden személyben — két állapot, élet és halál határa, de az identitás is. Ez a versfilozófiai lehetőség mint Hervay Gizella sajátos költői világának a genezise, 1968-tól, a *Tömondatok* című kötet megjelenésétől számítható. Ott olvashattuk először versben azt, amit egyre többen éreztek: "Elrejtetik a lélek/Megfélemlített népek hallgatnak így/s örült halottjaikkal a kutak." Az *Úrlap* már az objektummá tett ember, kérdőívke rubrikáinak tárgya szólal meg a lényegre csupasztított költői nyelven. Itt még a huszadik századot illeti azzal a jelzővel, amelyet utol-

só kötetében önmagának szán, Bethlen Kata-i tragikus öntudattal: "két háború árója, szegény".

Önmagáról ekkor még és már a legyintés, a vállvonogatás gesztusnyelvével egyenértékű szavakat mond: "Életben maradtam mégis" — a hangsúly a mégisen van, és ez vezet be hangulatilag is a *Mindegy*, hogy meddig és miért" *mindegyét*. És mintha a versmondattal a jövő felé haladva, kitérőt tenne a múltba, visszalép, s úgy meséli múltidőben, mint átélt tapasztalatot: "Meghaltam, mégis itt vagyok" — az igeidő sejtelmes használata, — a már-már be is következett halál bizonyossága — a létbizonytalanságra utaló *mégis* és *mindegy* ismét csak felcserélhető, mert összezavart idejét érzékelteti életnek-halálnak.

A *Száműzött szivároányban* (1980) már teljes gazdagságát mutatja az életmű diagnosztikai értékű alapmotívumaiból a reménytelenség új képvilág—dimenzióit továbbépítő líra.

*átlyuggatott kabátban a lélek reszketése
soha meg nem szűnik*

Nincs is test, bár "fázik a föld alatt" (megnevezetlen fázik) a halott. Az állandót, a véglegest két tagadószó sugallja: "a lélek reszketése/soha meg nem szűnik", "és nem kel fel többé a nap". Ez a folyamatos jelen negatív távlat, a kilátástalanság örökideje. "Zuhan a történelem", miközben "az áldozat még megkérdezi a gyilkostól a pontos időt". És a tárgyilagossá csiszolt iszonyat majd minden képe "véres tankönyveket lapoz a szél" - ime a borzalom és a semlegesség egyensúlyának metaforái közül taláalomra; tovább görgeti azt a folyamatot, amelyben nemcsak élet és halál, de élő és halott szerepe is felcserélhető, hiszen — mondja a költő — "egymást temetjük szüntelen".

Kettős, tehát minduntalan felcserélhető a lírai tudat szerepmegoszlása, kívülről is figyelni a folyamatot s benne is vergődik, mint rémálomban: "belévetítjük a térbe torz álmainkat". Helyzetelemzés helyett pedig *ostor* és *kenyér* mint az adott téridőben lehetséges lét jelentései, a kettő együtt, egyazon kéztől, kézről.

A költő szerepvállalása szinte hangtalan szándék, majdnem kimondott igazság: "de aki megérti/hogy működik az egész: szája-

ban a szóval/zuhan mert a kések figyelnek." Miközben a test tárggyá válik, lám, kések figyelnek, "idomított utak" kanyarognak valamerre. Magunk vagyunk fogságunk színtere "bőrünk börtönében", elvontság és konkrétum egyetlen összevont tény: "az átlótt gondolat". A költői beszéd a tények, a tapasztalat, a logika, a józan ész, a normális világ teljes felfüggesztését, ezt a fordított világot tagadja azzal, hogy képpé fogalmazza; "felakasztott fák"-at látunk a Hervay szemével, és elhiszük neki, hogy:

*van aki fának képzelet magát és
gyökeret ereszt a padlóba
a szék meg helyette járkalni kezd
a szekrény kinyílik mintha szólna.*

Ebben a közegben minden félelem külön világ. A költő is merő félelem, és ugyanolyan intonációval, mint amikor bejelentette múltja életmeghatározó eseményét — "meghaltam..." — most arról tudósít lét tudásnyi tapasztalatként: "féltem és élni megtanultam". Az élők és a műemlékek is majdnem azonosak ott, ahol "valaki mond egy sírfeliratot/visszalép a talapzatra". És ez az ünneplés és magasztos, visszaelevenedett — hiszen előzőleg megkövült — lét másik arca a több versben megjelenő "rabszemű"-é, aki két mennyiséget próbál meghatározni: "megszámolja a tarhonyát a levesben", meg azt, hogy "hány lépés oda-vissza a halál". Már nem verlébbel lép a sors itt, neve halál.

Hátra van még az imádság: "magunkban bíztam s nem vagyunk", de miféle zsoltár ez? *Gyalogzsoltár*, az utolsó versciklus. Árva század árva költője árva Istenével együtt van végre: a szent és a profán bizalmas egyszerűségben. Hervay Gizella egész költészetét átjárja az a hiányérzet, amely életéből szivárog át halálféld/halálhívó gesztusaiba; ez szólal meg annak a zsörtölődve imádkozásnak a hangján, amely leginkább családi perpatvarra emlékeztet:

*ne támassz fel Uram
ha nem tudsz szeretni
legyen tied a tányér
legyen enyém a semmi*

A *tányér a rabszemű*-é, onnan való, ahol a tarhonyaszemeket számolják; a vershelyzet és hangulat még régebről ismerős. 1968-ban, a *Tömondatok* kapcsán feltűnt, hogy Hervaynak "nincs is külön költői magartatása. Magartatása egy és oszthatatlan: ugyanazzal a profán áhítattal főz vacsorát, hallgat zenét, ír verset és mosdat gyereket."

Utolsó elszámolása a világgal, természetesen, az önmagukat soha meg nem tagadó jellemek konokságával: szemrehányás. Az Úrral pöröl szeretetért, alázata is dacos önbüntetés; figyeljünk oda végre:

*zsoltárba öltöttem
ronggyá hanyagoltad
el is felejtettem
milyen szépen mondtad.*

Normális körülmények között Hervay Gizella apolitikus költő lett volna. Talán az is volt. A közösségi küldetéstudat nem tartozott lírai szerepkörébe. De a "hullafoltos házak", "a kenderillat hadüzenete" a mindent-mindenkit befogadó szenvedéskészlet tette ars poeticájává. "Rejtély, hogyan változnak vissza halott láng elmék sebzett élőké..." — tűnődik Cs. Szabó László. Talán valahogy úgy, hogy a formává gyúrt szenvedés mögül egy-egy pillanatra kinéz, szembenéz velünk a szenvedő. Most már bátran viszonzhatjuk tekintetét "Mintha mindnyájan élnénk".

CSEKE PÉTER

Magyar népfőiskolai kezdeményezések Erdélyben

A Trianon utáni kisebbségi magyar társadalmakban az iskolán kívüli nevelésnek kellett pótolnia mindazt, amitől az állami tanintézetek eleve megfosztották a más nemzetiségűeket, illetve amit a felekezeti iskolák — bár anyanyelven oktattak — korlátozott lehetőségeik miatt csak részben nyújthattak. Korántsem volt mindegy tehát, hogy milyen elméleti megalapozottsággal és milyen gyakorlati célkitűzéseket követve intézményesült ezekben a nemzetrészekben a népnevelés, amelynek a beszűkült (társadalmi, gazdasági, nemzeti) létfeltételek közepette kellett megteremtenie az "életrevalóság" fórumait. Hogy a tudásvágy felébresztésével, a szellemi nyitottság kialakításával, a hagyományos értékrend tudatosításával és korszerű ismeretek megszerzésével, gyakorlati készségek és jártasságok szakszerű kifejlesztésével fölébe lehessen kerekedni a vegetatív szintű életvitelnek, a csökkentértékűséget magában hordozó létehelyzetnek.

Az első világháború után eszmélkedő erdélyi magyar értelmiség első nemzedékének a felkészülésében még döntő szerepet játszott a többszázados hagyományra visszatekintő külföldi peregrináció; amit az is ösztönzött, hogy az értelmiségi pályára készülők még nem ismerték annyira az államnyelvet, hogy romániai főiskolákon szerezhettek volna felsőfokú képzettséget. Ők voltak tehát azok, akiknek még megadatott, hogy felismert hivatásuk gyakorlásához külföldi tanulmányutakon szerezzenek korszerű szakismerteket. Ők voltak azok, akik hazatérve egyrészt a kisebbségi értelmiségnevelés műhelyeit, másrészt pedig a népnevelés fórumait igyekeztek megteremteni. Ennek a nemzedéknek köszönhető az erdélyi népfőiskolai mozgalom elindítása is. Az anyaországi hasonló jellegű törekvésekkel csaknem egyidőben, mégis különfejlődés eredményeként. Ennek azért rendkívüli a jelentősége — s ezt eddig még nem mutatta ki a szakkutatás —, mert az északi demokráciák népfőiskolai mozgalmi (amelyek az anyaországi számára is ösztönző modellként szolgáltak) nem csupán az iskolán kívüli nevelés megszervezése szempontjából sugalltak termékenyítő szellemi impulzusokat, hanem a kisebbségi társadalom demokratizálása, a civil társadalmi alakzatok életre hívása tekintetében is; a ha-

tékony gazdaságsszervezés — ma is kamatoztatható — tanulságairól nem is beszélve. Ez az erdélyi szükségletekhez természetesen igazodó különfejlődés aligha meglepő, ha arra gondolunk, hogy az egész népi mozgalmat (amelynek szerves része volt végül is a magyar népfőiskolai mozgalom) megelőző népi írói irányzatnak az a Balázs Ferenc volt az egyik első teoretikusa indulása idején (*Tizenegyek* 1923), aki egyben —

Múlt századi előzmények

A Grundtvig és Kold nevéhez fűződő dán népfőiskolai mozgalom 1844. november 7-én indult el világhódító útjára. Ezt megelőzően a Bánságban és Erdélyben már voltak olyan kezdeményezések, amelyek ugyan nem merítik ki a népfőiskola fogalmát, csupán bizonyos ismérveit, mégis kiérdemlik figyelmünket. Az egyik Tessedik Sámuel, a másik

Akiknek a kiválogatása — mint azt Benkő Samu a *Sorsformáló értelem* (Buk., 1971) című könyvének Tessedik-tanulmányában megírta — kezdetben nehezen ment, a paraszti bizalmatlanság okán.

Nem így Makfalván, ahol az Erdély Széchenyijéről elnevezett "kollégium" 1838-ban kezdte meg működését. Történt pedig, hogy Wesselényi Miklós 1835-ben beszédet akart mondani a székely székek marosvásárhelyi gyűlésén, de nem szólalhatott fel, mivel az erdélyi reformnemzedék legkiemelkedőbb, legradikálisabb képviselőjének a Székelyföldön nem volt birtoka. Erre a makfalvi születésű Dósa Elek — akinek a neve jogtudós-ként és íróként sem ismeretlen — vezetésével küldöttség utazott Makfalvára, ott telket vásárolt, és azt Wesselényi nevére íratta. Aki nyomban ígéretet tett, hogy arra a telekre iskolát fog építtetni. Maka vára (innen a település neve!) romjaiból épült fel a Wesselényi Kollégium, amely aztán az egész vidék szellemi központjaként töltötte be hivatását. Balogh Ferenc nyugalmazott lelkes 1976-ban *A Hét* hasábjain Erdély első népfőiskolájának nevezte ezt az ottantermes iskolát, melynek épülete ma is áll, és közhasznú szerepet tölt be a község életében. Azok az ifjak jöttek ide, akik elvégezték az elemi iskolát, és noha tovább szerettek volna tanulni, nem volt anyagi lehetőségük középiskolába menni. Az iskola akkora tekintélyre és népszerűsége tette szert — fejtette ki az emlékező —, hogy a szomszédos megyékből is ide hozták továbbtanulni vágyó gyermekeiket nemcsak a magyar, hanem a román és szász családok is. Egyébként ezt az alapítólevél elő is írta: "fajra, vallásra való tekintet nélkül kell felvenni a gyermekeket", hogy "az életre hasznos mesterségeket" ott elsajátíthassák. Kovács Bálint népfőiskola-történetéből tudjuk, hogy az iskola 1936-ig ebben a szellemben működött. (*A magyar népfőiskolák múltja 1948-ig*. In: *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Püski—Magyar Népfőiskolai Társaság. Bp., 1991. 39—75.) Nem véletlen, hogy a negyvenes évek első felében, amikor a magyar népfőiskolai mozgalom a virágkorát éli, Észak-Erdélyben elsőként a makfalvi nyílik meg (újra) — Wesselényi-Újfalva Falunépfőiskola néven.

öt esztendei világ körüli útjáról 1928 őszén hazatérve — az erdélyi népfőiskolai mozgalom első elméleti megalapozójává és ugyanakkor máig példaértékű gyakorlati megteremtőjévé is vált.

A kelet-európai totalitarizmusok megszüntetése utáni helyzetben gyakorta tapasztaljuk, hogy ha előbbre akarunk lépni, vissza kell tekintenünk a két világháború közötti analógiák tanulságaira. Nos, a civil társadalmi alakzatokként 1992-től újból életre keltett, illetve ezután elindítandó népfőiskolákra ma talán még nagyobb szükségünk van, mint a két világháború között.

Wesselényi Miklós nevéhez fűződik. Nagyszentmiklós — Bartók szülőhelye — volt színhelye az elsőnek, Makfalva az utóbbinak.

A comeniusi elveket valló, az elmélet és gyakorlat szerves egységét szem előtt tartó Tessedik tevékenysége ugyan Szarvashoz fűződik, ám éppen ottani eredményei alapján kéri fel, hogy a nagyszentmiklói Nákó uradalom birtokán szervezzen gazdasági mintaiskolát — jobbgyifjak számára, azok nemzetiségére való tekintet nélkül. Tessedik 1801-ben készítette el a tervezetet, és 1803 őszén az iskolaépület és a tangazdaság már készen várta — az adományozó Nákó Kristóf végakarátának megfelelően ingyenes oktatásban részesülő — ifjakat.

A dán példa öszönzése

Az erdélyi iskolán kívüli nevelés elméleti megalapozóinak munkásságára a legerőteljesebb hatással kétségtelenül a dán népfőiskolai mozgalom volt. Világ körüli útja során Balázs Ferenc először egy dán tanítótól hall arról az oktatási formáról, és annyira felkelti érdeklődését, hogy utána beveti magát a könyvtárba, és áttanulmányoz mindent, amit Grundtvig mozgalmáról fellelhetett. Olvasmányélményeinek hatására a *Bejárom a kerek világot* lapjain pompás intézményekként emlegeti a népfőiskolákat, mert "Ezekbe az iskolákba az ifjak tudásért, szellemi fölfrissülésért, s nem diplomák megszerzéséért jönnek. A tanító nem is igen használ könyveket; egyszerűen az ifjakkal van, s átsugározza rájuk az érdeklődést, tudásvágyat, komolyságot és magasabb célok felé való törekvést, ami őt magát eltölti. Ezek az iskolák tehát igazi műveltséget adnak a jelenlegi iskolákkal ellentétben, amelyek, sajnos, a politika eszközeivé és diplomagyárákká szülyedtek, s azoknak sem váltak be teljesen." (Lapkiadó RT., Kv., 1929. 227—229.)

Márton Áronnak — népnevelői rendszerének a kialakításában — ugyancsak Grundtvig a mintaképe. Gyakran emlegette — jegyezte fel róla Venczel József —, hogy "ez az idegen férfi nagyon is rokonunk" (*Márton Áron püspök népnevelő rendszere*. In: *Erdélyi föld — erdélyi társadalom*. Bp., 1988. 185—195.)

E két apostoli lelkületű embert tekinthetjük lényegében — munkatársaikkal együtt természetesen — az erdélyi népfőiskolai mozgalom letéteményeseinek. Balázs Ferencnek unitárius lelkészként nyílt (illetve: nyitott magának) a harmincas évek elején cselekvési tere, Márton Áron katolikus püspökként szerzhette érvényt a "kiszélesített iskoláról" már gyergyószentmiklósi őrhelyén meghirdetett népnevelési programjának az évtized második felében. Ahogy Áron püspök munkásságát ismerjük, abból arra következtethetünk, hogy bizonyára mélyen egyet értett azzal, amit Balázs Ferenc *A rög alatt* hasábjain így fogalmazott meg: "Ami Dániában kialakult, az dán: emberileg és történelmileg. Amire nekünk szükségünk van, az erdélyi kell hogy legyen." ("Aranyosszéki Vidékfejlesztő" Kiadása. Torda, 1936. 94.)

És az is volt.

Balázs Ferenc a maga falu- és vidékfejlesztő elgondolásainak a megvalósításában szánt központi szerepet a népfőiskolának,

Márton Áron pedig a családi, honismereti és nemzeti nevelés érdekében szorgalmazta a népnevelés kereteinek a kiépítését és tervszerű, egységes irányítását (amelynek igen lényeges része a gazdasági műveltség állandó gyarapítása is).

„Ne várjunk mindent az államtól!”

"A népfőiskola jövőjét nem a hivatalos, hanem a magánkezdemenyezés biztosítja" — vonta le a kézenfekvő tanulságot a harmincas évek derekán Erdő János az európai tapasztalatok, illetve az erdélyi kezdeményezések alapján. "Ne várjunk mindent az ál-

folytonosságának a megőrzése a népfőiskolára hárul, mivel a kisebbségi sors első évtizedében az anyanyelvű iskolahálózat egységeinek a száma a felére csökkent, miközben a román nyelven folyó állami oktatás minden településen jelen van már, és egyre erőteljesebben érvényesíti befolyását. A másik nagy baj az — fűzi hozzá —, hogy anyagiak híján a felekezeti iskolák nehezen vagy egyáltalán nem tudnak lépést tartani a tudományok fejlődésével. A falusi elemi iskolák növendékeinek a 94 százaléka például egyáltalán nem tudott tovább tanulni az 1933/34-es tanév után, azzal a hiányos tudással maradt odahaza,

Szabó Tamás felvételei

lamtól vagy illetékes hatóságoktól! Fogjunk mi magunk a munkához!" (*A népfőiskola jelentősége népünk életében*. Erdélyi Fiatalok, 1934. IV. 122—128.) És követendő példaként Balázs Ferencet hozza fel, akinek mészki kísérlete annyira bevált, hogy 1934-ben már a többi aranyosszéki faluban is beindította a népfőiskolát.

A népfőiskola hivatását maga az élet határozza meg, kisebbségi sorban pedig a kisebbségi kényszerűségek — ez Erdő másik elméleti tétele. Az anyanyelvű oktatás, illetve a magyar szellem

amit az iskolától kapott.

Erdő János a tananyag jellege szerint megkülönbözteti az általános- és a szaknépfőiskolát. Az általános műveltséget nyújtó tanfolyamok mellett azoké a népfőiskoláké a jövő — hangsúlyozza —, amelyek nem hagyják figyelmen kívül a szakismeretek elsajátítását sem. Meglátása szerint erdélyi viszonylatban nagy szükség mutatkozik gazdasági, ipari, kereskedelmi és népművészeti népfőiskolákra.

Akkoriban a felekezeti alapon szervezett téli gazdasági iskolák

már működtek: 1931-ben nyitotta meg kapuját a székelykeresztúri unitárius és a radnóti katolikus, 1932-ben a kézdivásárhelyi — ugyancsak katolikus — téli gazdasági iskola, 1935-ben pedig a Bethlen Gábor Kollégium szervezésében beindult a református földműves ifjak szakmai képzése is, Csombordon.

A népművészeti népfőiskola típusára 1942 és 1944 között a Csíksomlyói Székely Népfőiskola mutatott példát — Szervátiusz Jenő, Kósa-Huba Ferenc és Kovács Dénes irányításával — a KALOT égisze alatt.

Balázs Ferenc kísérleti telepei

Amikor világ körüli útjáról hazaérkezett, még csak nagy általánosságokban volt kialakulva Balázs Ferenc célja. Miként *A rög alatt* első fejezetéből — melyben visszatekint székelykeresztúri nevelősködése idejére — kiderül: egyén és közösség fejlesztését szerves egységében látta; a közművelődés megszervezését nem választotta el a nélkülözhetetlen gazdasági és társadalmi intézmény-teremtéstől. Nem állított fel merev prioritásokat, a kedvező alkalom kihasználását viszont rendkívül fontosnak tartotta. És eszközeit is aszerint válogatta meg, hogy a kínálkozó alkalom mit tesz lehetővé számára céljai elérésében. A menyasszonya például húsz dollárt küldött neki Amerikából, hogy azzal lovat vásárolhasson. Ő azonban vetítógépet vett, s kezdetben maga járja be a szomszédos falvakat vele, hogy az emberekben a többre vágyás és jobbra törekvés alvó szellemét felébressze. Ezután következett a felkeltett cselekvésvágy célirányossá tétele. Sikerül megnyernie az unitárius gimnázium tanárait, és egy héten át kétszáz — hat elemi osztályt végzett Keresztúr vidéki fiatal — történelmi, irodalmi, egészségügyi, lélektani meg gazdatudományi előadásokat hallgathat. A jól sikerült tanfolyamot 1929 márciusában megismétlik a Nagy-Homoród mentén is, ahol tizennégy faluból ugyancsak kétszáz hallgató vett részt az előadásokon. Nem sokkal ezután a Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köre — melynek falumunkáját Balázs Ferenc irányította — elhatározza "egy népi főiskola fölállítását" (M. I. [Mikó Imre]: *Az unitárius ifjúság munkában*. Erdélyi Fiatalok, 1930. 1. 15.)

(Befejező rész következik.)

SZÖCS ISTVÁN

CSAPONGÓ DRAMATURGIA

— Miért nem írnak *olyan* színdarabokat — kérdezte a minap, színházi bemutató után, az az olvasó és levelező hölgy, aki annak idején a *Digma* rovatot észrevételeivel ellátva, éles tekintetével mindég felfedezte a kereskedelmi, filozófiai és esztétikai értékrendek között az átjárhatóságot biztosító közös szerkezeti elemeket; összefüggéseket találva a *parafadugók* és a *parabola-drámák* minőségzavarai között, miközben undorral eléltelte a mai álkultúra *szójáték-kurzusát* — miért nem írnak olyan színdarabokat, *amelyek...*

Írnak, mondtam neki; éppen olyanokat írnak... csak annak nehéz okát adni, hogy ezek elsüllyednek színpadra feljutásuk előtt; illetve nem is annak, hogy miért enyésznek el a semmibe, hanem annak, hogy miért nyugosznak bele szerzőik maguk is az elsüllyedésbe?

Két évtizede is lehet, olvastam egy zene-tudós fájdalmas értekezését arról, milyen nehéz egy új hazai zeneszerzőnek nyilvánosság elé kerülni, még akkor is, ha különleges rosszakarat nem áll az útjába.

Hiszen annyi zeneszerző van; és a rendet be kell tartani; tekintettel lenni méltányosságra és mindenki érdekeire... Végre, a már érett korban lévő, enyhén savanyodó zeneszerző is odajut, hogy értesítik, a B... megyei filharmónia előadja annak idején kitűnő osztályzatot elnyert diploma-szerzeményét, a *Versenymű bongókra, hárfá- és vonos-zenekari kísérettel* címűt. Elő is adták, egy romantikus operanyitány és egy eklektikus slágerszimfónia között, a közönség duruzsolásától kísérvé; csak hogy bongók helyett a helyi vendéglátóipari vállalat zenekarától kölcsönzött *közönséges dzsesszdobokon, sa "legalább 3-4 hárfá"* szólamát mindössze egyetlen árva pianinó foglalta össze. Amikor a karmester kivonszolja a dobogó elé, a petyhüdt taps tombolásba csap át, utána a *zeneszerzők titkára* gratulál: "befutottál", és ha a többi 226 kolléga művei is sorra kerültek, számíthatasz újabb bemutatóra, de ez alkalommal már a I... rádiózenekarnál; mindenesetre már most küldd el a partitúrát.

A drámaíróknak persze ennél jobb dolguk van. Általában. Amikor éppen *olyan* színdarabokat írnak, akkor ennél is sokkal rosszabb.

Elébe vágva az előlegezett persze-perszéknek, most történetesen nem Méhes György *Jerikó* című drámájáról akarok írni, mint már annyiszor, nem arról a drámáról — különben is megjelent a *Színház* című meta-dramaturgiai magazin mellékleteként — amely korunk veséjébe pillantóan dolgozta fel azt a témát, hogy elavult erkölcsi fogalomkörök megüresedett szavai — *árulás, hűtlenség, gyávaóság* — mint töltődnek fel a modern politológiában új tartalommal és lesz belőlük *történelmi reflex, rugalmasság, bátor fordulatvállalás* —, hanem sok más olyan drámáról, amelyek...

Lehet jó huszonöt éve, hogy Marosvásárhelyről egy fiatal fogorvos — talán éppen akkoriban nevezték ki Kapnikbányára — B. Z. (vagy majdnem így) hozott egynehány színdarabot a szerkesztőségbe. Noha az írók az akkori Minisztériumi Életkedv és Kincstári Optimizmus szempontjából nyo-

masztóan hatottak, de nagyon tehetségesnek tűnt a szerző. A legrövidebb darabot elő is akartam adni, házilag. A cselekménye egy olyan pillanatban kezdődik, amikor egy idősödő házaspár között éppen véget ér egy többhetes beszéd-sztrájk. Az újrakezdő replikák közepette a férfi feláll egy székre, hogy magát felakasztandó, a hurkot a mennyezethez erősítse; a feleség dühöng, hogy megint cipővel állt fel a székre, nem kíméli a huzatot. Már nyakában a hurok, amikor belép egy idegen, vizet kér vagy ilyesmit, s kérdi a férjtől, hogy mit művel; majd azt ajánlja, ne tegye; inkább jöjjön velem. — Miért, maga hová megy? — Előre — feleli az idegen. — A férj egy darabig gondolkodik: Biztos, hogy előre megy? — Biztos! ...A férj leugrik a székről s az idegennel távozik. — Az átkozottak! — dühöng a feleség. — Mindég nyitva hagyják az ajtókat! — és becsapja utánuk.

Megkértem két fiatal színészt s egy színésznőt, tanulják meg a szöveget s jöjjenek el az irodalmi körre. Végül is azonban csak egyetlen színész jött el, az is akkor silabizálta először a gépelt replikákat.

Az irodalmi kör stúdiószínházi közönsége, százhusz fő, amely akkoriban mindég csak *VALAMI JÓ RÖHÖG*-tetés reményében szokott ily számban összegyűlni, ugyanolyan unatkozó képpel és zsbongva nem figyelt oda, mint a b.-i közönség a hárfá-bongó versenyre. A szerző arca egyre sötétebb lett, a végén szó nélkül elrohant, mint darabja hősei; soha többé nem tudtam érintkezésbe lépni vele, híret sem hallottam, állítólag kinősült New-Yorkba. Nagy kár érte.

És ott volt például Kozma Mária író nő esete. Egész fiatalon írt egy nagyon jó abszurd drámát. A címében galambok, rózsák, tornyok szerepeltek. Szólt még a szabadság hídjáról, amely nagy magasban húzódott valami tenger vagy szakadék fölött, és egyáltalán nem volt karfája! Akiket ide kitétek, anélkül, hogy bárki lökte-nyomta volna őket, egyre közelebb kerültek a híd pereméig és rendre leszédültek róla. Odaadtam a kéziratot az akkoriban legbátrabbnak számító rendező-páros kezébe, egyikük még ma is él, a szomszédban. El voltak ragadtatva. Félelmetes. A legjobb ha-

Balla József festményei

zai abszurd, amit eddig olvastak. Azonban túlságosan abszurd. Ők egyelőre fel sem merik terjeszteni.

Az író pedig ezt az abszurd drámát átírta egy érzelmes realista gutgesint regényé, nemcsak hogy nem maradt semmi belőle a drámából, de még az eredeti kéziratot is eldobta! Ha nem kell, nem kell, *olyan színdarab, amelyik...*

A kerekesség kedvéért harmadik példát is említek. Osváth Gáborét. Műve közepén egy nagy fal húzódott, és az értelmiség feladata volt mindkét oldalon a fal fölött átköpdösni. Csak hogy a fogyasztói társadalom értelmiségije nyálpótlékot is kaptak; itt kezdődött csirázni a konfliktus. A cselekmény végül is oda csúcsosodott ki, hogy *az arconalak tisztázhatatlanok*; nemcsak színjáték és politika között, hanem politika és politika között is. (Később, a Berliini Fal lebontása után valaki azzal érvelt, hogy most már nem időszerű. Mintha a római birodalom bukása után már nem lennének időszerűek a Julius Caesarról szóló drámák.) Ezt a színdarabot aztán kötetbe gyűjtötték 8-12-ed magával és rábízták egy középkori költő- és színházi szakemberre, hogy szerkessze meg, rendezze sajtó alá. Azóta Osváth meghalt, a többről sem hallani semmit, a kötet elsüllyedt, szerkesztője viszont megjelenteti helyettük saját dramaturgiai vonatkozású esszé-kötetét. Ha ki regényt, drámát nem tud írni, még mindég adhat ki esszé-kötetét. Regényről, drámáról. Bizonyosan megkapja rá a nyálpótlékot is.

Szóval azt mondanám, az *olyan színdarabok* elsüllyesztésében szerzőik a fő hibások, mert belenyugosznak, eltűnnek, átnyergelnek, legszívesebben meghalnak, de bonyolítják a helyzetet az olyan alakok, mint például Kincses Elemér. Köztudott róla, hogy néha-néha, amikor a feladata megihleti és végig rá tud koncentrálni, egészen jó rendezéseket is produkál. És egyszerűen csak elkezdt drámákat írni és végül saját maga meg is rendezte őket. Az *Ég a nap Seneca felett* nagy siker volt. Azt hitte volna az ember, hogy majd más rendezők megmutatják, ha ők nem is tudnak írni olyant, de rendezőként rávernek majd a saját darabjával. De nem! Második darabját, a *Trójai faló* címűt már ő maga is csak félgőzzel vitte színre... Aztán hosszas csend. Csak az esszéírók tollhegyeinek egyhangú percegése hallatszik.

Most, látom, a *Látó* idei 1. számában Kincses Elemér megint írt: *Koporshow* a címe;

Burleszk öt képben. A szereplők: Péter (egy mai átlagértelmiségi, erkölcsi gátlásokkal, egy gyerek, feleség), Szomszédasszony, Tejesasszony, Postás, Orvos, Ápoló I. II., Mária, feleség, Szekus I. II., Generális I. II., Kiskurva I. II., Lenin, Sztálin, Kleopátra, Shakespeare, Hitler, Mozart, Beethoven, Marilyn Monroe, Chaplin, Petőfi Sándor, Anya-hang, Szomszéd-hang.

Nos, az öt kép közül az első négy kiváló! Kiderül egy nap, hogy Péter szeme öl. Felfedezi a szeku, a pentagon, a kreml. (Mindez akár nagybetűsen is, de inkább arról van szó, hogy szekuk, pentagonok és kremlék. Közfőnevesítve.) Aztán még szörnyűbb csodákra is képes: a szeme már nem is öl, hanem feltámaszt! A nemzetek elhozzák hozzá (persze a fentebb felsorolt intézmények kivitelezésében) a nagyjaikat, támassza fel őket. Fel is támasztja a szereposztásban felsoroltakat. (A Kárpátok Sasát is elébe hozzák, de — a korporsó üres.)

Amíg — az első négy képben — csak kortársak szereplenek, amíg a burleszk nem saját magát akarja szemléltetni, addig az írás nagyon jó. Olyan nevek jutnak eszébe róla olykor az embernek, mint Dürrenmatt, de legalábbis Italo Calvino. (Van Calvinónak egy regénye, tulajdonképpen tizennyolc képelt regény első fejezetéből áll, többek közt arról szól, hogy egyrészt titkosszolgálatok és titkos társaságok, belügyérek és rendőrök ügyei-akciói annyira egymásba kuszázódtak, hogy sosem lehet tudni, ezt a valakit mi szerveztük be hozzájuk és ők visszaszervezték hozzánk, avagy fordítva; másrészt a világnézetileg végzetesen szembenálló hatalmak képviselői közül csak a titkos rendőrségek főnökei értik meg egymást, csak ők képesek egymással kommunikálni és atyai gyöngédséggel viselik gondját a világnak; — "valaki" ellopta tőlem e Calvinó-könyvet; sajnos már a címére sem emlékszem.)

Van ötlet, feszültség, dráma az első négy képben. Amint feltámadnak a nagyok, elkezdődik a bratyizás, a kedélyeskedés, a kabaré-idétlenkedés. Nemcsak Lenin és Sztálin változik át Hacsék és Sajóvá, hanem, még rémesebb, Beethoven és Mozart is! Kleopátra pedig Icuka a Szabó családból, M. Monroe valaki a Dallasból (persze, arról is szó esik), Chaplin és Hitler amolyan vásári bábjáték-pozukodó, sőt profozukodó szalmabábjai.

Borzasztó; ugyanis színre lehet hozni Caesart, Napoleont, Dzsingisz kánt, de Beethoven, vagy Bach, vagy Leonardo: vagy giccses lesz, vagy kabarés-blaszfémia... Jobban teszi a művészet, ha nem ábrázol művészetet, hiszen életnagyságban éppúgy nem hozhatók be a nagyok a színre, mint ahogy a Mont Blanc sem festhető meg egy az egyben. V. Károly elmegy kicsinyítve, de a miniatürizált Beethoven mint show-figura — arcpírító.

Szóval vagy ez, vagy más az oka, az V. kép szétesik, és méltó lesz szellemben a címéhez; a Kaporshow-hoz.

Ennek ellenére meg merem vigasztalni a szerzőt: műve kiváló - lesz, ha kihagyja legalább a két nagy zeneszerzőt és nagy színészt (micsoda kísérteties kockázat: nagy-nagy színészt játszani — átlag színészekkel?) és a "nagy" Marylint, a köréje szótt közhely-dicsfényvel együtt. És akkor kiderül, minálunk is írnak olyan színdarabokat, amelyek... És még azt is megérhetjük, Varga Gábor kis drámáit is felfedezi valamelyik kis-nagy STÚDIÓ!

ÉLET, JEL

Ha most egy pillanatra, egyetlen szempillantás idejére elvonatkoztatunk attól, hogy a kiállítás — "művészi alkotások nyilvános bemutatása" — mindennapi esemény; amennyiben hajlandóak volnánk felejteni, elhárítani és megtagadni; ha készek volnánk átengedni magunkat a nemtudásból, a visszautasított ismeretből fakadó történelem előtti tisztaságnak, tisztaságnak és szelídségnek, akkor talán megadtnék nekünk a belépés ajándéka a Jelentések Országába.

A Jelentések Országába nem "itt van" vagy "ott van", nem láthatóan van jelen. A Jelentések Országába nincs a tér és az idő törvényei alá rekesztve. Amikor jelentés jön létre, akkor fölfüggesztetik az idő, meghátrál és visszatér a pillanatba, amely, így, öröknek mutatja magát, amiképpen az is, mert nem tartam, nem elillanás, nem Szilénosz-üldözés. Hanem tartalom. S ha tartalom, akkor nem idegen, szétválaszthatatlan attól, aki szemléli, mert kölcsönös megszólítása egymásnak.

A Jelentések Országába örök hon, világ világa, hely, ahová a peregrinus emberi lehajthatja a fejét. Megpihenni azért lehet benne, mert az értelem nem ismeri az erőt; mert a bölcsesség nem magasan van, üveghegyek tetején, fenn, a bölcsesség nem remény és nem kihívás, nem birtookolható és megszerzhető, következésképpen nem veszíthető el, hiszen nem tartható meg, hanem ő maga, a bölcsesség a megtartó.

A bölcsesség nem tekintély, hanem tekintet.

Falak vesznek körül. Ajtó van, van néhány ablak, mindegyik sokszemű. Ha átléped a küszöböt, újabb terem, falak vesznek körül, ablakok, mindegyik sokszemű. Küszöb. Kifelé nem erre vezet az út. A kint-től a falak zárnak el, amint hátat fordítasz nekik, arccal újabb fal felé fordulsz.

Minden irányból a tagolatlan, a megérintetlen néz reád. Kifelé nem a tagolatlan irányába vezet az út.

A tenger kifut a homokra, rajzok maradnak utána, kifut ismét, visszaveszi a korábbi vonalakat, újakat helyez el a parton. Vissza, ki. Kiállítás. A tenger tudja.

Vonalak: szakadozott Ariádné-fonalak. Emlékek. Álom, értelem, álom. Kinek-kinek. Összecsomózni őket, egyetlen történetben találkozni. Sokadszor. Mígnem, hirtelen, el nem sápadunk. Megpillantjuk szakadék felett lebegő valónk.

Kiss Lórand, vonal, Lupsa Ovidiu, vonal, Molnár Dénes jr, vonal, Öllerer András, vonal, Siklódi Zsolt, vonal.

VISKY ANDRÁS

Elhangzott Enyeden a GRAFICA 3 kiállítás megnyitóján.

ifj. Molnár Dénes rajzai

EGYED EMESE A környezet pillantása

Székely Géza, kevesen feltételeznék ezt róla, a Reformáció idejéből ismerős konok feddők, számonkérők, viaskodók közül való.

Szava ezért (bár csak félszó) darabos; hangja ilyenkor nyers, a pillantása — nos, ilyenkor rücs is pillantása, csak testtartása. Mert a pillantására nem méltat bárkit vagy bármit ebben a hétköznapjaiba zsidbadt világban.

A munka persze más. Az ő számára az *ars*, a mesterség-művészet maga a feloldódás egy választott világban; annak a lassú megteremtése — mint Kassáké nem is olyan régen — munka: végső soron kultikus tevékenység.

Két mozzanatra emlékeztetnek ennek a Székely Géza által munkának nevezett teremő láttatásnak.

Egyik a tárgyak ébredése. A jól szemléltető ember egyszer csak hagyja, hogy a környező tárgyi világból megragadja valami a figyelmét. Az ősfomat őrző kerék egy valaha ép székérből; egy finom ívű járom; egy ég felől fényeskedő ablak. Történt valami; a tárgyak elveszítették célszerű összefüggésüket a tapasztalati együttessel, amelyből származnak; rész mivoltunkban már valami egészet, de újat jelentenek, teljességet, elvontságot.

A tárgyszerű élet alkatrészeiből szemünk láttára lettek titokzatos, emlékeztető és jósló jelek.

A másik mozzanat az arcok változása. Nem fiatal, nem megbékélt, nem egyszerű arcok hallgatnak itt. A szemtengely tulajdonképpen világ tengely: a megértés világáé. Ezek a karakteres arcok megszervedett — ismét csak ősi — tudásról vallanak, ezek a kérdő pillantások bennünket faggatnak, a lélek legmélyét firtatják.

(Hadd nézzenek — akár szigorúan is — ismeretlen lelkünkbe Székely Géza lelkes tárgyai és távolított, tárgyasított portréi; a felismerő-azonosító mozzanat és a kételkedő-tiltakozó csaknem egyidejűleg lesz jelen e kihívó képekre adott válaszpillantásban.)

A világ nem jelentéktelen — mondja ez a művészet. Megismerése — tetszik-nem tetszik

— számunkra már csak civilizációnk alapideáinak közvetítésével lehetséges. Még akkor is, ha hovatovább eltéréstől, devianciából van több körülöttünk, mint (összefüggő mitológiaként felfogható) szabályosságból. A Holdkóros nyugtalan vöröse, az Aszály kízó sárgája, életem túli zöldje, a Madárijesztő, a Janus társadalmon kívül került zord poézise vall erről.

Annak, aki a világ nevű káosszal ismerkedik tehát, elfeltevések (itt: a látás megelőző elemei) nélkül reménytelen a helyzete. Nyelvi analógiával: a -val, -vel, a mellett jelentés-tulajdonító lehetőségei mellékesek (itt már a Kassárokonság nem érvényes), a látvány és az elhívott tudattartalom viszonya klasszikusan metaforikus, legszívesebben az idő távlatain ível keresztül; innen a rajzok archaikus ritmuskeresése s innen a tovább már nyelvileg is nehezen absztrahálható jel.

Az angyalok sorsa is, mindé, zuhanás; hogyne buknának akkor a mai Ikárosok, csavargók és próféták: Székely Géza nem a csendéletek egyensúlyművésze, hanem Jónás-mivoltunkra emlékeztető, önmagát is örökösen gyöttrő (hadd mondjuk ki a szót:) romantikus.

Romantikus, mert megismerte és fádhatatlanul kutatja (már színekkel is, nemcsak szikár formákkal) az idő végtelenségét. Mert egyszerre akar érzékelhető és ideát megragadni, mint nyitva hagyott szemű Krisztusa a keresztfa alatt. Mert élménye a világ változandósága — s ez az erdélyi kultúrszimbólumok esetén merészség, ha nem is rebellió —, tehát az értékek pusztulásához is viszonyulnia kell; ennek az eredménye látszólag *míves nosztalgia*, valójában a *tragikumra* való hajlam. A jelenvaló világ töredékessége, a jelentésnek a részletekben való keresése is ehhez az eredendő reménytelenséghez tartozik.

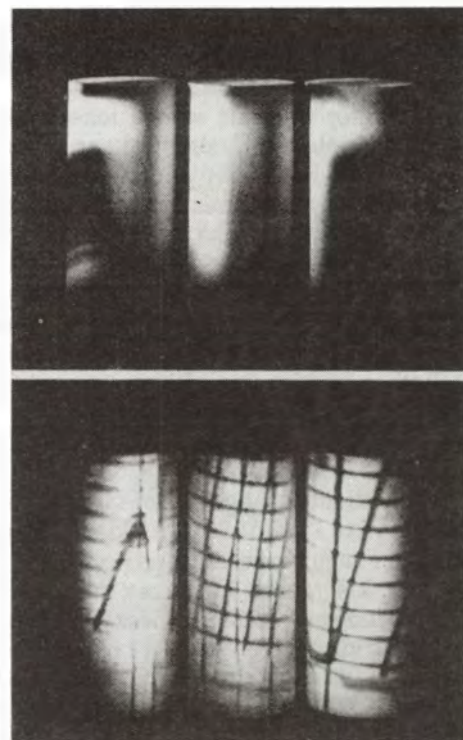
Másrészt viszont tagadhatatlan az ellenkező készítés is: a lebontásra ítélt faluban egy egész etnikum heroikus jelképét ismeri fel, a kacatban a szépséget, az örjítően forgandóban az állandót; tehát az idegenben az ismerőt. Reméli, hogy van állandóság.

Romantikája így válik a megismerés látványos mesterségévé, képei (rajzok, festmények, grafikák) megragadnak, mint kitartóan, pillogtatás nélkül ránknyitott szemek, ettől válunk nyugtalanná és kezdünk töprengeni. Művészet, mert megérint, nincs jobb szó rá: "Sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt."

"A SÖTÉTSÉG HALVÁNY VISSZFÉNYEKÉNT"

A mélabú röntgenképei — így is nevezhetnénk a bécsben élő, de számos más európai színhelyen kiállító Bortnyik Éva különös művészetét. Nála a hatás nem csupán magából a műtárgyból, hanem a fények-árnyak, a kísértő rend s a kísértetiesen leülepedő káosz összképéből támad. Előszeretettel mondták az avantgardra, hogy "kísérletező" művészet. Ezuttal is az ellenkezője bizonyul, valósul: egy tudatos, befejezett, világos eszményekre utaló, finom ízlésre és érzékenységre épülő, építkező stílus szólítja meg a nézőt. "Szinte teljesen véletlen, hogy a mozgókép olyanná alakult története során, mint amilyen ma: téglalap alakú kivágásban jelenik meg, sík felületen, többnyire mozgó emberek ábrázolásaként" — írja Melai. Kólikus Fényinstallációit elemezve Beke László. — "Bortnyik Éva mindenekelőtt arra kíváncsi hogy miként változik a kép, ha megszünteti a vetítőfelület síkszerűségét"... Peternák Miklós értékelő tanulmánya azt emeli ki, miszerint "a káosz talán elkerülhetetlen, hogy a rend legyen felmutatható, míg a rendben felmutatott káosz formája jelentéssel tölthető fel" —, hiszen végül is a forma körülveheti magát "a jelentés lehetőségének holdudvarával". Tubák Csabáné Bortnyik Éva 1945-ben Kolozsváron született, 1970-ben itt végezte el a főiskola festészet szakát és 77 óta él Ausztriában, ahol az Osztrák Képzőművészek Társaságának tagja. 1981 óta foglalkozik kísérleti filmekkel, fény- és videoinstallációkkal s immár húsz kiállítása volt. Ahogy egyetlen mondatban maga foglalta össze: "a sötétség halvány visszfényeként."

LÁSZLÓFFY ALADÁR

KÓDEX —

Thermidor 9. vagyis az 1794. év július 27-éje többé-kevésbé indokoltan mint egy diktatúra megérdemelt bukása vonult be a történelembe. Az igazság: a diktatúra csak egyik, vehemensebb formájáé. A terrornak nevezett korszak végét s a másik elejét egyaránt a "gijjotinnak" nevezett rémeszköz továbbműködése fémjelozte. A diktatúra, amit bizonyos drámai körülmények segítenek időnként világra, meg is gyengül, mihelyst kedvezőbb idők jönnek: az áhított polgári biztonság miatti kényszer alkalmazkodik az új időhöz s thermidor 9-ével megszűnik. Tény, hogy bár így is próbálják beállítani, az úgynevezett "II. év" rémuralma messze nem elkerülhetetlen modellje minden forradalomnak, hanem az esetlegesség s a szorongás bélyegét viseli magán.

"A robespierre-izmus maga a demokrácia" — Babeufnek ez az 1796 februárjában leírt mondata a jakobinus historiográfia vezérfonalául szolgált addig, mígnem különbséget kezdtek tenni a "polgári" és "népi", a direkt és képviselati kormányzás, a jakobinizmus és a sans-culotte-ság között is. A Tuillériák elfoglalása után azok, akik kezükbe vették a forradalom ellenőrzését, érzékelhetően kiszélesítették a két évvel korábban még csak felnyitott politikai horizontot, de csupán kitartó mítosz az, mely a jakobinusokat teszi meg az állami centralizáció kiépítőinek. A szemlézők szemét elvakítja a verpad s az egymást érő sok tisztogatás. Robespierre, ahogy Michelet nevezi: "e nagyon nagy taktikus", mindenekelőtt nagy parlamenti pártvezér. 1793. júniusában jegyzi fel, hogy "Négy éve győztesek lehetnénk, ha nem hanyagoltuk volna el a ravaszságot és a cselszövést". A Megvesztegethetetlen legbelül lehetett a Naiv is, és a kor kedvenc nevezeteivel: a "nemzeti nyakaló", a "népi balta", az "egyenlőség kaszája", az évszázados éhezéstől szenvedett és szenvedélyes nép "különös kiútja". Ahogy egy korabeli szájaló militáns felkiált: "A guillotine éhes, már hosszú ideje böjtöl". A sansculotte cselekvés módszerei emlékeztetnek a XVI. és XVII. századi parasztfelkelésekre "logikájára" és praktikájára. Hogy a hullámhegynak csak a tetején lehet lavírozni, vagy alája kerülni, mutatja az is, ahogy a forradalom elnyeli másokat elnyelő "gyermekait" is végül.

Más vélemény is Micheletre hivatkozik. Eszerint "ritka, mikor egy embert úgy eltorzított a gyűlölet, mint Maximilien Robespierre-t. Ez a gyűlölet változtatta demagóggá ezt a magának való embert, vérengzővé ezt a mérsékeltet, diktátorrá ezt a furfangos parlamenti képviselőt". Még a forradalom barátai is haboztak (mindenben) igazat adni neki, volt, aki a "szenteskedőt", "paposkodót" látta benne. Jellemző, hogy az egyesek szerint "realista és hatásos vezetőt Saint-Justhoz hasonlóan az utópiák irányába fogják elragadni az események", mivel a "hatalomgyakorlás nehéz mestersége, a polgárság fenntartásai és a szükségszerű népi értetlenség megerősítik gyermekkori benyomásait", és vannak források, melyek szerint Saint-Just gyűlölte őt legjobban(?)...

Végül is tény, hogy "az erény" nem elégszik meg a nagy terrorral, a rendszernek nemcsak morális, hanem metafizikus megalapozottságra is szüksége keletkezik s Robespierre megrendezteteti (Daviddal, a festővel; Napóleon legendájának kiszolgálójává is válik később ez a tehetséges akarnok) a Legfőbb Lény ünnepét, a Konvent által megszavazott dekrétum proklamálja a "lélek halhatatlanságát", ha már a fejeket oly elveszítethetővé degradálta, s hatalmas tömeg közepette Robespierre maga vezényli a parádét. Két hónap múlva ugyanez a tömeg asszisztál, mikor a főnököt és 21 hívét minden ítélet nélkül lenyakazzák. Mint az új, a nyakazásnak végét vető korszak első fejezéstettjeit.

A folyamat elég világos: Danton fejével fizetett azért, mert egy oly megoldást keresett, ami csak kompromisszum lehetett volna; Robespierre azért veszíti el a magáét, mert már semmilyen perspektívát nem volt képes felvázolni s csak a tiltakozást hagyhatta örökségül.

—INDEX

ÚJ LEMEZEIMET HALLGATOM 89.

Bach előtti felvillanások

Kedves CD-lemezt kaptam ajándékba: Hans-Dieter Karras, braunschweigi orgonaművész régi és romantikus orgonamuzsikát játszik 63 percben.

Különös tartalmú kísérő füzetével vonja magára a figyelmet ez a lemez már a kézbevételekor.

A borítólapon azt az orgonát láthatjuk, amelyen a művek megszólaltak és amelynek az egyik érdekessége, hogy még befejezés előtt áll. Tehát egy épülőben lévő orgonán hangzanak fel olyan romantikus művek is, mint Alexander Guilman (1837-1911) *Morceau de Concert*, op. 24-es sorozata és Josef Renner (1868-1934) éppen Guilman-nak ajánlott, op. 29-es *G-moll szonátája*.

Arra is magyarázatot kapunk, hogy miért vállalkoztak a közreadók erre a különleges feladatra: a lemez árusításából befolyó összegeket éppen az orgonaeépítés további költségeinek fedezésére szeretnék fordítani. Úgyes ötlet! Szolgálják vele a művészt és közönségét, és egyben egy nagymultú hangszer modernizálását, újjászületését segítik elő. Nálunk sem ártana hasonló megoldásokat keresni, alkalmazni. A Duna TV erdélyi orgonákat bemutató sorozata éppen ilyen irányban tette meg az első lépéseket. A marvásárhelyi Kultúrpalota orgonáját bemutató Molnár Tünde-hangverseny és ismertetés — hiszen a hangszer gondjairól, történetéről és orgonista előadókról egyaránt szó került — mint a volt a javából. Éppen a művészi teljesítmény elsőrangú voltával irányította a művész, és műsor-készítő társai, a figyelmet a valós problémák felé. Ez a lemez is éppen elsőrangú művészi kivitelezésével segíti igazán egy orgona sorsának mindnyájunkat érdeklő ügyét.

Tanulság: a művészet anyagi gondjainak megoldására figyeljünk, s a legfőbb segítség éppen a kiváló művészi teljesítmény közvetítő képessége, ereje.

És persze fontos a reklám is. A lemez műsorfüzete részletesen és

a szem és értelem számára is gyorsan felfoghatóan közvetíti az orgona sorsának alakulását 1414-től napjainkig. Közli a regisztereket is, nem hallgatva el azt sem, hogy még mi hiányzik ebben a vonatkozásban. Megadja az orgonaeépítő cég nevét is. És persze szó van azokról a személyiségekről is, akik közvetlenül hozzájárultak a munkálatokhoz; lelkészek, kántorok személyében.

Az előadó külön köszönetet mond és név szerint felemlíti azokat, akik segítettek regisztrálni. Szép gesztus, hogy kiemelte az orgonaművészek örök, nélkülözhetetlen kísérőinek a szerepét ezzel a több mint művészbaráti, kollégialis megnyilvánulásával.

A művészt bemutató portréból tudjuk meg, hogy Hans-Dieter Karras 1959-ben született. 1982 óta a braunschweigi Brüderrkirche kántora, orgonistája. 1987-ben megalapította az "Internationale Orgelkonzerte" fesztivált (St. Ulrich-Brüdern). Számos lemezfelvétel, hangverseny jelzi muzsikusi pályáját. Érdeklődése az orgonairodalom kevésbé ismert-játszott művei felé irányul. Szívesen karol fel minden új orgonamuzsikát. Bár érdeklődésének középpontja maga a barokk és romantikus orgonazene, értelemmel és szeretettel szólaltat meg modern műveket is.

A lemez érdekessége Nicolas de Grigny *Veni creator* c. sorozatának a megszólaltatása a szerző "Premier livre d'orgue" c., 1699 körül keletkezett gyűjteményéből. A mindössze 31 évet élt kiváló francia orgonista-zeneszerző (sz. 1672-ben, m.h. 1703-ban Reimsban) a Bach előtt felfénylő zseniális művészek kategóriájából való: a Bach előtti Bachok népes családjából. Újrafelfedezésével nem csak a Bach előtti orgonazene stílusára, technikai sajátosságaira figyelhetünk fel, de arra is, hogy ez a zene a maga összességében milyen mély hatást gyakorolt a bachi orgonaművészet, orgonamuzsika kialakulására. A francia barokk zene sajátosságai éppen ilyen művek révén juthattak el Bachhoz.

Nemcsak orgonáinkat — Európa-szerte — kell restaurálnunk, de az európai zenetörténetet is. Bizonyítja ez a lemez, hogy milyen sok érték reked kívül a szűkre szabott általános repertoáron. És azt is bizonyítja, hogy a kirekesztés sokszor elsőrendű műveket is érinthet. Példárá Grigny művésze.

TERÉNYI EDE

HOL-

Megjelent a *Látó* 6. száma, amelyben verset olvashatunk Kelemen Hunortól, Tóth Istvántól, Franz Hodjaktól (Végh Balázs fordítása), Cornel Dimovici-tól (Tömörny Péter fordítása), Fekete Vincétől, Gál Éva Emesétől és Simó Mártontól. Regényrészletet, novellát, elbeszélést, esszét közöl Bogdán László (*A jóslat és a süllyedő hajók avagy előadás a szülőházától*), Tövissi József (*Ózek*), Octavian Paler (*Miért labirintus?*) és Nagy Irén (*Védtelenül*). A *Fórum*ban Nagy Pál *Kisebbségi történelem* című írása, a *Disputa*ban Kovács Albert *Babits mégiscsak modern* című esszéje; *Művészvilág*: Hubbes László *Az ellenség poszája*. Az *Írók album*ban Lászlóffy Csaba *Hunyorgok, mint lóresén* című vallomása. *Irodalom és iskola*: Vajda Júlia *József Attila: Reménytelenül*; Markó Lehel *Csongor A költő szabadságai*. A *Kis Írói antológiában* Egyed Emese *A debreceni Arkász* cím alatt ír előszót Csokonai Vitéz Mihály *Jöszte poétának, A versszéppítő, A vidám természetű poéta és A Fársáng búcsúzó szavai* című verseihez. A *Szemlében* Demény Péter és Nagy István Antal kritikája Kisgyörgy Réka novelláiról. *Hadiikötő*: Visky András. A lap-számot Deák Barna grafikai illusztrálják.

A *Művelődés* 5-6. számának tartalmából: Bölöni Domokos *Szűkebb pátriánk*; Budaházi Emese *Az újságíróképzés jövőjéről a jelen tükré-*

ben (interjú Cseke Péterrel); Szekeres Attila *Kóhalom*; Szekernyész János *Más világ a semmiből*; Németh Júlia *Ki képes látni és láttatni a csodát*; Gáspár Attila *A protestáns egyházi zene reformjáról*; Benkő András *Kórusaink történetéből*. *Palestrina — kóruskultúránkban*; Faragó József *Sinka István balladái és a népballadák*; Sombori Sándor *Balassi Bálint* (színmű három felvonásban).

A *Magyar Napló* 13-14. számában *Egy majdnem középkori írástudó* cím alatt Csontos Erika beszélget Kovács András Ferencel. A szám Balla Zsófia és Kovács András Ferenc verseit hozza.

Lezajlott az első európai drámaírói verseny, amelyre ezernyolcszázhatvan pályamű érkezett Berlinbe, a rendező Bernd Bauer cég részére. A nemzetközi zsűri döntése alapján a díjazottak között szerepel Pozsgai Zsolt *Arthur és Paul* című színműve, amelyet a következő évadban két német színház is műsorára tűzött.

A *Magyar Köztársaság* elnöke — a miniszterelnök javaslatára — irodalmi munkássága elismeréseként Határ Győző *Kossuth-díjas* írónak, költőnek a *Magyar Köztársaság Érdemrend Középkeresztje* kitüntetését adományozta. Az elismerést Göncz Árpád június 7-én a *Parlament Nándorfehérvári termében* nyújtotta át az Angliában élő írónak.

A Szabó Magda által alapított *Szobotka* irodalmi díjat a zsűri első ízben Mohás Lívianak ítélte oda. A kitüntetést Tornai József, a zsűri elnöke nyújtotta át az írónőnek.

A márciusban meghirdetett *John Bull Pub* exkluzív írói pályázaton az alábbi résztvevők nyertek díjat: első díj: Láng György (10000 forint); második díj: Gere István (5000 forint); harmadik díj: Bagdi Ferenc (3000 forint).

A *Komlós Aladár Baráti Társaság* felolvasó ülést tartott június 7-én a *Petőfi Irodalmi Múzeum Lotz-termében*. Az ülést Major Ottó, a társaság elnöke nyitotta meg. Közreműködött Havas Judit előadóművész.

Az *Iszkázi Önkormányzat* június 18-án tartotta meg a *Nagy László emlékház* megnyitóját. Köszöntőt mondott dr. Zongor Gábor, a *Megyei Közgyűlés* elnöke. A megnyitó vendégei voltak: az *Ajka-Padragkúti Néptáncgyűttes*, Hegedűs D. Géza színművész, a *Kodály-kórus*, a *Muzsikás együttes*. A *Magyar Írószövetséget* Ágh István, Simonffy András, Szokolczay Lajos és Tornai József képviselte.

A *Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia* megtartotta tisztújító közgyűlését. Új elnökül a leköszönő Mészöly Miklós után Jancsó Miklóst választotta.

-MI

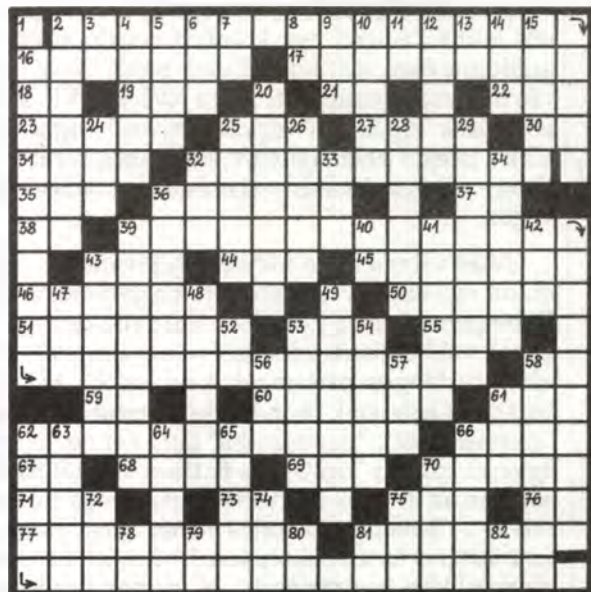
INTÉS
KUTYÁMNAK

Áprily Lajos versének utolsó szakaszát idézzük a vízszintes 2., függőleges 62., vízszintes 32., 39., függőleges 1. és vízszintes 62. számú sorban.

VÍZSZINTES: 2. Az idézet első sora (zárt betűk: Ó, Á, A). 16. Szolga, inas, kocsis egyenruhája. 17. Kószál. 18. London szélei! 19. A légnymás egyik mértékegysége. 21. Ajándékoz. 22. A budapesti Operaház építője (Miklós). 23. Tisztelt személy társaságában. 25. Az öreg ember támasza. 27. Vissza: becézett Antal. 30. Antonov-tervezte repülőgép betűjele. 31. Fortuna kedvez neki. 32. Az idézet harmadik sora. 35. Átlátszatlan, rugalmas, illetve kalapálható, a fényt visszaverő, hőt és elektromosságot jól vezető anyag. 36. Ajtóستól jön a házba. 37. Molibdén vegyjele. 38. Osztrák légiforgalmi társaság. 39. Az idézet negyedik sora (zárt betűk: U, H). 43. Hörgés egyik fele! 44. Új-Zélandon élt óriási madárfaj. 45. A golyó, románul. 46. Politikai felvilágosító munkát végez. 50. Katonai vezényszó. 51. Kóros sejtburjánzástól valamely szervben keletkezett képződmény. 53. Kellemetlenség. 55. GAE. 58. Kassák Lajos lapja volt. 59. Morzejel. 60. Tengernagy, románul. 61. Vízi állat. 62. Az idézet utolsó sora. 66. Brazília állam, fővárosa Belém. 67. ... Wideberg: svéd rendező, író. 68. Feleség, franciául. 69. Atrocitás kezdete! 70. Túloz, nagyokat mond. 71. Etácska. 73. Grammsúly. 75. Bírósági ügy. 76. A 12. sor egymemű hangzói. 77. A nap fényképezésére szolgáló műszer. 81. Események, történések időbeli egymásutánja.

FÜGGŐLEGES: 1. Az idézet ötödik sora (zárt betűk: I, G, D). 2. Indás növényen termő nagy, húsos, édes gyümölcsöt árusít. 3. Kuty. 4. Izrael állam hivatalos nyelve. 5. A föld egyik legnagyobb tava. 6. ... mail: légipostával. 7. Igen, németül. 8. HC. 9. Marosvásárhelyi labdarúgócsapat. 10. Vízi jármű. 11. Keresztül. 12. Bűnhődik. 13. Egymást követő mássalhangzók az ábécében. 14. Féltető! 15. Nobel-békedíjas, a berlini Interparlamentáris Iroda főtákará (Charles Albert, 1843—1914). 20. Kemény héjú és húsu cseresznye. 24. Tagadószó. 25. Nagy testű négy lábú emlős. 26. Lomha, tétlen. 28. Közép-ázsia királysági. 29. Csak alanyból és állítmányból áll. 32. Lóbetegség. 33. Centrum közepe! 34. Teknősbéka, franciául. 36. Hirtelen mozdulattal a szobába húz. 39. Nők társadalmi egyesülete. 40. Félszeg! 41. Közép- és kelet-ázsiai nép. 42. Kíméletlenül pusztít. 43. Sűrű folyadékot folyékonyabbá tevő. 47. Vissza: búzaszem. 48. Közép- és Dél-Amerikában fákön élő, lombbal taplálkozó lomha állat. 49. Énekes, táncos, vidám jeleneteket bemutató szórakozóhely. 52. Állóvíz. 53. Szájtáti, ostoba. 54. Meghatározott feladattal kiküldött kisebb kötelék. 56. Fürdő, németül. 55. Hajóresz. 58. Moór ...: magyarországi színész. 61. Sereg. 62. Az idézet második sora (zárt betűk: I, M, A). 63. Bulgária legnagyobb költője (Hriszto). 64. Magyar költő, műfordító (István). 65. Nobel-díjas amerikai fizikus (Emilio). 66. Izé-...: egészen apró darabokra. 70. Elgondolás. 72. A paripa. 74. Vízi növény. 75. A holló költője (Edgar Allan). 78. Azonos római számok. 79. Ugat egymemű hangzói. 80. A vas vegyjele. 81. Hang nélkül sír! 82. Német hímnemű személynévmás.

RÁMAY TIBOR

A HELIKON 15. számában közölt, *Megszólal bennem is* című rejtvény megfejtése: *mikor a gyermekkori álmodásban szfovesen keresném, /s a hátra levő nyárban, őszben/veled vettelném meg az estém.*

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN Főszerkesztő-helyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN Főmunkatárs: SZABÓ GYULA SZÓCS ISTVÁN Szerkesztőség: LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet MÓZES ATTIKA: próza, kritika NAGY MÁRIA: olvasószerkesztő RAKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő Számítógépes tördelés: NAGY MÁRIA, nyomtatja a Misztófalusi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor nr. 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096 A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE